

Matthijs Siegenbeek (1774-1854) als literair-historicus *

door

MARCEL DE SMEDT

In de 18de eeuw waren er in Zuid-Nederland reeds merkwaardige sporen van literatuurgeschiedschrijving aan te wijzen o.m. in het werk van Godfried Bouvaert (1685-1770) ¹. In dezelfde eeuw had eveneens het Noorden zich in dit vlak niet onbetuigd gelaten, voornamelijk dan in de vorm van de „Schets” van Willem Kops (1724-1776) ², die evenwel slechts een geschiedenis van de rederijkers op 't oog had. Een ander gedeelte van onze literatuur – de Middeleeuwse periode – werd beschreven op de grensmaal tussen 18de en 19de eeuw door Henrik van Wijn (1740-1831) in 1800 ³.

Gedrukte Nederlandse literatuurgeschiedenissen, die het *bele* verloop van de Nederlandse literatuur in Noord en/of Zuid bestrijken, zien evenwel pas eerst in 't begin van de 19de eeuw het licht (in 't Zuiden is er o.m. de „Verhandeling” van J. F. Willems in 1819-1824, in 't Noorden het werk o.m. van Jer. de Vries in 1808-1809 (cfr. noot 10) en M. Siegenbeek in 1826 ⁴).

In dit verband is het van het hoogste belang voor ogen te houden dat een uitgebreide „eerste vorm” van de literatuurgeschiedenis van Matthijs Siegenbeek, die in 1826 in druk verscheen, reeds in „1800, 1801 & 1802” werd neergeschreven, zodat Siegenbeek in feite de eer toekomt de eerste Noordnederlander te zijn geweest

* Het is mij een genoegen hier een woord van dank te richten tot het „Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek”, dat me een krediet verleende waardoor het mij mogelijk werd het manuscript waarop deze studie is gebouwd, te consulteren.

1. G. Bouvaert : *Historie, Regels ende Bemerkingen wegens de Nederduytsche Rym-konst*. Antwerpen, 1772/1773 (?). (Geschreven in 1742).

Zie over dit werk : Jan F. Vanderheyden : *G. Bouvaert en zijn „Historie, Regels ende Bemerkingen”*. Een paar van zijn bronnen : P. Richelet, *Ger. Brandt*. P. 177-215 in : *Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*. (Nieuwe reeks). Gent, 1960.

2. W. Kops : *Schets eener Geschiedenisse der Rederijkeren*. P. 213 tot 351 in : *Werken van de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden*. Tweede Deel. Leyden, 1774.

3. H. van Wijn : *Historische en Letterkundige Avondstonden ter ophelderinge van eenige zeden der Nederlanderen ; (...)*. Amsterdam, 1800.

Daarin komt een „Schets van den Stand der Nederduitsche Dichtkunde, sedert de vroegste tyden, tot aan het begin der zestiende eeuw” voor.

4. M. Siegenbeek : *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Haarlem, 1826.

die een literaire geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot op zijn eigen dagen heeft aangeboden, en dit via zijn colleges aan de Leidse Universiteit, waarvan we de neerslag vinden in zijn „Lessen over de geschiedenis der Nederduitsche taal, dichtkunde en Welspreekendheid(...)”⁵. Wanneer we dan in acht nemen dat Jeronimo de Vries bij 't opstellen van zijn eigen literatuurgeschiedenis Siegenbeeks werk kende, zelfs in niet onaanzienlijke mate gebruikt heeft⁶, en als we anderzijds constateren dat in latere literatuurgeschiedenissen (o.a. in die van de Zuidnederlander J. F. Willems in 1819-1824) herhaaldelijk verwijzingen o.m. naar De Vries opduiken, wordt meteen ten overvloede het belang van Siegenbeeks „Lessen” in het licht gesteld.

* * *

Wanneer in 1797 aan de Universiteit van Leiden een leerstoel voor „Nederlandsche taal en welspreekendheid (waartoe men ook de letterkunde rekende)” werd opgericht, werd de toen 23-jarige Matthijs Siegenbeek (1774-1854) buitengewoon hoogleraar (twee jaar later gewoon hoogleraar) voor dat vak met de titel van „Professor Eloquentiae Hollandicae extraordinarius”⁷.

5. Deze „Lessen over de geschiedenis der Nederduitsche taal, dichtkunde en Welspreekendheid / 1800, 1801 & 1802” of „Kort begrip der Geschiedenis van de Nederduitsche taal, dichtkunde en Welspreekendheid [sic]” berusten in handschrift in de afdeling „Westerse handschriften” van de Universiteitsbibliotheek te Leiden (hs. Ltk. 135), waar ook nog latere „kopijen” zijn :

- „Voorlezingen over de geschiedenis der Nederduitsche Taal, Dichtkunde en Welspreekendheid”, in 3 delen, van 1804 (hs. BPL 590).
- „Historie der Nederduitsche letterkunde”, in 2 delen, van 1804-1805/1808-1809 (hs. Ltk. 138).
- „Kort Begrip eener geschiedenis der Nederlandsche Dichtkunst en Welspreekendheid”, niet gedateerd (hs. BPL 1177). De tekst van dit handschrift staat reeds zeer dicht bij deze van de druk van 1826, hoewel in 1826 het slot-gedeelte meer uitgewerkt is t.o.v. dit handschrift.

Het in dit artikel bestudeerde hs. Ltk. 135 is ingebonden in grijze band met bruine rug (hoogte: 21 cm; breedte: 16,5 cm); het bevat 324, met zwarte inkt beschreven blz. dik papier van de molen van „D. & C. Blauw” (cfr. W. A. Churchill: *Watermarks in Paper in Holland, England, France, etc., in the XVII and XVIII Centuries and their Interconnection*. Amsterdam, 1935. P. 13 en p. LIV (afbeelding van het watermerk)).

Normaal werd in het hs. enkel recto geschreven; de grote indelingen van de tekst en de recto behandelde personen worden op de linkerblz. herhaald; ook de gebruikte bronnen zijn links vermeld; soms ook loopt de tekst van de geschiedenis gewoon verso door, of is er op de linkerblz. een aanvulling bijgeschreven.

6. Cfr. o.m. infra, p. 51-52 en p. 76.

7. Cfr.: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* onder redactie van P. C. Molhuysen en P. J. Blok. (Verder afgekort als NNBW). Dl. V (Leiden, 1921), col. 735-741.

Cfr. ook de „Acta Senatus [anno 1797] (...)” van de Leidse Universiteit, waar we bij „Sept. 15” lezen: „(...), recitatum est diploma, quo vir Clar. Matthias Siegenbeek in hac Academia constituitur Professor Eloquentiae Hollandicae extraordinarius”. (Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit. Uitg. door P. C. Molhuysen. 's-Gravenhage, 1913-1924. 7 dln. Dl. VII, p. 63).

Voor verdere biografische gegevens over Siegenbeek, zie ook noot 12.

De neerslag van deze leeropdracht voor de periode 1800-1802 vinden we in het handschrift van de „Lessen” of het „Kort begrip” van „1800, 1801 & 1802”, waarin behalve aan de behandeling van de geschiedenis van de literatuur een min of meer ruime plaats aan de geschiedenis van de taalkunde en de welsprekendheid wordt toegemeten.

Het is onze bedoeling deze „Lessen” met hun driedelige behandeling – geschiedenis van literatuur, taalkunde en welsprekendheid – wat van naderbij te bekijken, Siegenbeeks doelstellingen toe te lichten, na te gaan op welke manier hij zijn literatuurgeschiedenis indeelde, welke beoordelingscriteria hij aan de dag legde, tenslotte of hij met zijn letterkundige geschiedenis invloed uitgeoefend heeft op andere literair-historici of eventueel zelf invloeden heeft ondergaan.

Het handschrift van 1800-1802 van dit „Kort begrip”⁸ kan geschreven zijn door Siegenbeek zelf; het is evenwel ook mogelijk dat hij in zijn colleges langzaam dicteerde en dat één van zijn toehoorders de tekst integraal opschreef. Voor deze laatste veronderstelling valt wellicht iets te zeggen, vermits op een paar plaatsen in het handschrift een fout opduikt in de spelling van één of andere naam welke laat vermoeden dat de „opschrijver” de naam niet begrepen had. Zo lezen we op p. 78 verso over Anna Bijns: „Zie over deze dichteres Bacot *histoire littéraire* tom 5 pag. 406-10 en *fokke Bibl. Belg* tom 1 pag 63.” Uiteraard zijn hier de opstellers van bio-bibliografische repertoria J. N. Paquot en J. F. Foppens (zie noten 84 en 85) bedoeld. Op gelijkaardige wijze staat op p. 43 verkeerdelijk „*Jan of Willem de Wheer van Yperen*”, terwijl in de tekst van het handschrift van 1804-1805/1808-1809 (cfr. noot 5) de fout reeds verbeterd werd tot „*Jan of Willem de Weert van Yperen*” (p. 58)⁹.

Wat er ook van zij, Jeronimo de Vries doelt precies op deze in handschrift voorhandene „Lessen” van 1800-1802 wanneer hij in zijn „Inleiding” van 1804 tot zijn eigen literatuurgeschiedenis meedeelt dat hij ervan op de hoogte is „dat de beroemde Hoog-

8. Het is niet uitgesloten dat er in de periode 1800-1802 eventueel nog andere „kopijen” van de „Lessen” opgesteld zijn en in omloop waren; in ieder geval blijkt er momenteel uit die periode maar één kopij in hs. van bekend en bewaard.

Met deze beschouwing voor ogen bedoelen we in 't vervolg met het „handschrift” van 1800-1802 het exemplaar dat bewaard is te Leiden onder de signatuur Ltk. 135.

9. Bovendien zijn er in het handschrift enkele bladzijden waaruit men eventueel zou kunnen opmaken dat oorspronkelijk een spatie opengelaten werd, die later werd bijgevuld (o.m. eventueel op p. 114, p. 219, vooral op p. 311); de interlinie wordt er namelijk veel kleiner.

Ook dat zou kunnen wijzen op een „opschrijver” in de colleges zelf, die in dit geval een spatie openliet wanneer hij de gedicteerde tekst niet vlug genoeg kon noteren.

leeraar *Siegenbeek* aan zijne leerlingen een *Kort Begrip der Nederduitsche Taal, Dichtkunde en Welsprekendheid* gewoon is voor te dragen" ¹⁰. Hij kende het handschrift, en hij heeft er voor zijn eigen literatuurgeschiedenis dankbaar gebruik van gemaakt. In zijn opdracht „aan den hooggeleerden heer Matthijs Siegenbeek” tot de tweede uitgave van zijn werk (1835-36) komt hij er trouwens openlijk voor uit dat hij „het nimmer zou gewaagd hebben” een geschiedenis van de Nederlandse letterkunde te schrijven, zo hem „destijds” niet „eenige toegang tot, en inzage van” Siegenbeeks „Kort Begrip” „ware gegund geweest”. En eerlijkheidshalve voegt hij eraan toe dat „een goed aandeel” van de eer van de goedkeuring die hij heeft „mogen erlangen”, aan Siegenbeek toekomt ¹¹. Uit onze verdere behandeling moge blijken dat De Vries in deze formulering van zijn afhankelijkheid niet overdreven heeft en dat hij in niet geringe mate aan zijn voorganger schatplichtig is.

Dat De Vries – ofschoon geen student van Siegenbeek (hij was trouwens amper 2 jaar jonger dan de hoogleraar) – toch de „Lessen” ter inzage had gekregen mag geen verwondering wekken. Beiden waren reeds rond dezelfde tijd op de „latijnsche school” te Amsterdam geweest. Bovendien was De Vries van 1792 tot 1794 student aan de „Doorluchtige School” van Amsterdam, waar hij Prof. Wyttenbach gekend heeft; ook Siegenbeek bezocht „als kweekeling van het Godgeleerd Seminarie” van de Doopsgezinde gemeente in Amsterdam lessen o.m. van Wyttenbach. Vandaar dat Siegenbeek reeds vanaf zijn jeugd goed bevriend was met de twee gebroeders Abraham en Jeronimo de Vries ¹². In bovenvermelde opdracht van 1835 spreekt Jer. de Vries trouwens nog uitvoerig over deze vriendschap ¹³.

* * *

Hoe komt het dat de hoogleraar Matthijs Siegenbeek, die dan toch op de eerste plaats de „taal en welsprekendheid” te onderwijzen had, in zijn „Lessen” aan de Leidse Universiteit blijk gaf

10. J. de Vries: *Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*. Amsterdam, 1810. (Deze „Proeve” was in 1808 en 1809 reeds als 3de en 4de deel verschenen in de „Werken” van de „Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde”).

11. J. de Vries: *Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*. Tweede druk. Amsterdam, 1835-36. P. VI.

12. Cfr. voor deze biografische gegevens: S. Muller: *Levensbericht van Matthijs Siegenbeek*. P. 83-135 in: *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, gehouden den 21 Junij 1853, (...). Voornamelijk p. 86, 89 en 92.

Cfr. eveneens: B. ter Haar: *Levensbericht van Mr Jeronimo de Vries*. P. 182-218 in: *Hand. der jaarl. algem. verg. v. d. Mij der Ndl. Letterk. te Leiden*, gehouden den 16 Junij 1853, (...). Voornamelijk p. 183.

13. J. de Vries: o.c. 2de druk. P. VII en vlg.

van zoveel belangstelling voor de geschiedenis van de Nederlandse letteren? Hoe is het te verklaren dat hij als eerste de weg der algemeen-Nederlandse literatuurgeschiedschrijving bewandelde, en daardoor anderen aangemoedigd heeft hetzelfde pad op te gaan, het te verbreden en te verharderen, en waar nodig zelfs recht te trekken? Kortom, waarom deed Siegenbeek aan geschiedschrijving van de Nederlandse literatuur?

Eerst en vooral is het zo dat hij meent dat het „in alle wetenschappen van het uiterste belang [is] derzelver opkomst, vorderingen, bloei of verval in onderscheiden tijdperken, met één woord, derzelver geschiedenis te kennen” *¹⁴. Is derhalve de kennis van het historisch verloop van elke wetenschap in 't algemeen nuttig, dan zijn er eveneens enkele meer speciale argumenten die ten voordele van de studie van „den oorsprong, voormaligen en tegenwoordigen staat der fraaie letteren in ons Vaderland” in 't bijzonder pleiten. In de vorm van een paar retorische vragen stelt Siegenbeek of het „voor elken eenigsinds geoefenden Nederlander niet hoogst schandelijk [moet] gerekend worden, dat hij omtrend de vorderingen en onderscheiden lotgevallen der beschaafde letteren in zyn vaderland onkundig zij” of „dat hij onbekend zij met de verdiensten en voortbrengselen dier uitsteekende (ver)nuften”, „welker meesterlijke kunstgewrochten” bovendien nog „hunnen vaderlande tot eene eeuwige eer verstrekken” (p. 2).

Het is duidelijk: elk min of meer cultureel gevormd Nederlander dient op de hoogte gebracht te worden van de geschiedenis en de lotgevallen van de eigen vaderlandse literatuur, waarin „gewrochten” zijn tot stand gekomen die Nederland eeuwig tot eer zullen strekken. En dit onmiskenbaar nationalistisch streven reikt nog verder: dezelfde Nederlander moet in staat gesteld worden „om den lasterzieken vreemdeling die zoo gaarne den Nederlanderen alle aanspraak op het recht van onder de kunst kweekende natien gerangschikt te worden, ontzegg[en] zoude, door klem van redenen en het bijbrengen van achtbare voorbeelden

* Sommige klinkers en tweeklanken (u, ui, ou, ...) worden in het hs. van de „Lessen” met een speciaal teken (') erboven geschreven (dus: ú, úi, ouú, ...). Om redenen van typografische aard werd met deze spellingseigenaardigheid hier geen rekening gehouden. Ook komt in het hs. een speciaal teken (&) voor i.p.v. „ver” (in „vernunft” b.v.); in onze tekst lossen we dit op tot „ver”, evenwel tussen ronde haakjes geplaatst. Wat in het hs. als onduidelijk leesbaar voorkomt, zetten we tussen vierkante haakjes. Ook een woord dat in het citaat wordt ingeschoven, komt tussen vierkante haakjes.

14. M. Siegenbeek: *Lessen over de geschiedenis der Nederduitsche taal, dichtkunde en Welsprekendheid / 1800, 1801 & 1802.* (Hs. U.B. Leiden, Ltk. 135). P. 2.

(De in 't vervolg gebruikte verwijzingen in de tekst zelf zijn telkens naar dit hs. Ltk. 135).

den mond te stoppen" (p. 2-3)¹⁵. Immers, in de Nederlanden zijn er „vernuften" geweest, „welke met de doorluchtigste schrijvers van andere volken in éénen rang verdienen gesteld te worden", en dit zelfs „ook onder eenen ongunstigen invloed van uiterlijke omstandigheden". Deze bedenkingen moeten een „wellust" verschaffen aan „elken regtschapen vriend zijns vaderlands" (p. 3). Alleen al de vaststelling dat herhaaldelijk het „vaderland" bij de literaire feiten betrokken wordt, en bovendien de formulering van de argumentatie in 't algemeen, werpt duidelijk licht op de optiek waaruit de „Lessen" gegeven werden: Siegenbeek wil zijn eigen landgenoten de rijke en weelderige literair-historische oogst meedelen opdat ze er zich zouden van bewust worden dat ze in dat vlak voor andere naties niet moeten onderdoen, en opdat ze desgewenst de wapens in handen zouden hebben om hun buitenlandse aanvallers af te weren. De kracht van de natie krijgt bovendien nog een nieuwe dimensie door de bedenking dat dit scheppend werk dikwijls geleverd werd onder een ongunstige invloed van uiterlijke omstandigheden. Onder deze laatste ressorteren o.m. „de kleine uitgestrektheid van ons land en de geringe aanmoediging, welke de dichtkunst steeds onder ons genoten heeft", wat dan toch niet wegneemt dat „ons vaderland voor geen land ter waereld in aantal en voortreffelijkheid van dichteren behoeft te wijken" (p. 313). Bovendien waren vele dichters „door huislijke zorgen gedrukt" en moesten zij meestal „door eenen arbeid, van de dichtkunst geheel vreemd, in het onderhoud der hunnen" voorzien (p. 313). Dat „veelen zich in de (ver)plichting [vonden] om hun dichterslijk (ver)nuft voor een groot deel aan huwlijks- (ver)jaar en andere geleegenheids gedichten te koste te leggen" ziet Siegenbeek ook als een negatieve factor (p. 313). Belangrijker zijn ongetwijfeld de implicaties van de politieke omstandigheden o.m. uit de 15de en 16de eeuw. Inderdaad, „de (ver)bastering [nl. van de taal] nam geweldig toe zoo dra Philips van Bourgondie in den

15. Wie Siegenbeek precies met „lasterzieken vreemdeling" bedoelt, is niet duidelijk. Op het eind van de „Lessen" lezen we: „met een woord schoon de staat onzer dichtkunde nog in eenige opzigten nog voor merkelijke volmaking vatbaar is, mogen wij echter zonder partijdigheid het gevoelen der zulken voor ongegrond (ver)klaren die onze natie als daar in bij hare Fransche en Hoogduitsche naburen verre ten achteren zijnde voorstellen" (Lessen, p. 315).

Ook elders – in een gedrukt werk dan – spreekt Siegenbeek in even vage bewoordingen van „ijverzuchtige vreemdelingen": „Gelijk hoogmoed en afgunst niet zelden hunne uiterste poogingen in het werk stellen, om de verdiensten van voortreffelijke mannen, zoo veel mogelijk te verdonkeren, zoo wordt ook dikwerf uit dezelfde beginselen de billijke roem eener natie door trotsche en ijverzuchtige vreemdelingen met allerlei laster bezwalkt, (...). Geen wonder derhalven, dat dit zelfde lot den Nederlanderen te beurte viel." (M. Siegenbeek: Twee Redevoeringen (...), gevolgd van aanmerkingen, tot het onderwerp der laatste betrekkelijk. Leyden, 1800. P. 55-56).

jare 1428 de regeering aanvaard had (...)", en zal „omtrent het midden der 16^e. eeuw ten hoogsten trap" stijgen (p. 23) onder de „Spaansche Dwingelandij" (p. 49). Dat de literatuur rechtstreeks benadeligd wordt door taalverbastering en zelfs -versmading hoeft uiteraard geen betoog.

Wanneer Siegenbeek dit alles overschouwt is hij „over de grote vorderingen, welke de dichtkunst onder ons gemaakt heeft" blij verwonderd, en vraagt hij zich vol trots af of er wel „naauwlijks eenig vak van dichtkunde [is] waar in wij geene stukken kunnen aanwijzen, welke de beste kunstgewrochten van vreemden zo niet evenaren, althans op zijde streeven." (P. 313).

De bedoeling die Siegenbeek met deze literatuurgeschiedenis had kan derhalve als volgt worden samengevat: door de bekendmaking van de nationale literatuurmonumenten uit 't verleden, door de impliciete vergelijking tevens met wat andere volkeren op letterkundig gebied gepresteerd hebben wil hij zijn land- en tijdgenoten bewust maken van eigen kunnen en eigen mogelijkheden. Nationale fierheid en de drang deze bij zijn land- en tijdgenoten op te wekken of te verstevigen, vormen onmiskenbaar de drijfkracht die aan de basis van zijn „Lessen" ligt.

* * *

In zijn „Inleiding" heeft Siegenbeek niet alleen enkele van zijn doelstellingen geformuleerd; hij heeft er ook o.m. de terreinen aangewezen die in de verdere uiteenzetting ter sprake zullen komen.

Suggereert de formulering van de titel – „geschiedenis der Nederduitsche taal, dichtkunde en Welspreekendheid" – reeds dat „drie bijzondere onderwerpen" zullen behandeld worden, dan meent de auteur toch dat deze „met elkanderen in het naauwste (ver)band staan" (p. 3).

Wat dan op de eerste plaats de taalkunde betreft, blijkt het in Siegenbeeks bedoeling te liggen „de verandering onzer moedersprake, hare verbastering of beschaving in verschillende tijdperken mitsgaders de oorzaken daar van" na te gaan (p. 3), m.a.w. de evolutie van de Nederlandse taal – én de oorzaken van die evolutie – te schetsen. Dit verloop ziet Siegenbeek in grote trekken als volgt: in de Middeleeuwen, en wel in de periode van de 13de tot het begin van de 16de eeuw, treffen we de taal aan „in hare oude en oorspronkelijke eenvoudigheid en zuiverheid"; in de geschriften uit die tijd leren we o.m. „de ware en eerste beteekenis van verscheiden woorden" kennen en vinden we „het onderscheid der geslachten (...) met eene doorgaande eenparigheid waargenomen." (P. 22-23). In de 15de, maar vooral in de 16de eeuw

(Bourgondische tijd ; Spaanse tijd) komt er een kentering : de taal gaat „hoe langs hoe meer van hare vorige zuiverheid ont-aarden” en wordt „door de talloze menigte van bastaardwoorden ontluisterd” (p. 49). Op 't einde van de 16de eeuw verbetert de toestand (cfr. o.m. p. 98), en dit herstel van de zuiverheid van taal blijft tevens in de 17de eeuw behouden (p. 183), zodat in de 18de eeuw „het gebouw der taalkunde met vollen luister” kon opgetrokken worden, o.m. door L. ten Kate (p. 290).

Siegenbeek beschouwt zijn taak echter niet als voltooid met het schetsen van de evolutie van onze taal als dusdanig. Inderdaad, hij wil tevens zijn aandacht besteden aan personen, „welke getracht hebben dezelve [nl. de „moedersprake”] te zuiveren, te volmaken en op vaste grondslagen te vestigen.” (P. 3). Anders gezegd : de „Lessen” zullen ons eveneens een geschiedenis van de taalstudie geven, licht werpen op 't werk van de personen die zich met de Nederlandse taal als studieobject hebben ingelaten en tevens op de geschriften die in dit vlak zijn tot stand gekomen : woordenboeken, grammatica's, spellingstractaten, ... Zo vinden we in de „Lessen” inderdaad o.m. een hoofdstuk „Over eenige taalkundige schrijvers die in de 16^e. eeuw gebloeid hebben”, waarin achtereenvolgens o.a. de „thesaurus (...)” van Plantijn, de „Nederd. ortographie” van Pontus de Heuiter, het „etymologicon (...)” van Kiliaan, enz... ter sprake komen (p. 98-102). Op gelijkaardige wijze is er een „Hoofdstuk over Eenige taalkundige schrijvers van de Zeventiende Eeuw” waarin o.m. de namen van Chr. van Heule, A. de Hubert, S. Ampzing, P. Montanus, D. van Hoogstraten, ... – allen verdienstelijke taalkundigen – opduiken (p. 183-191). Naar het einde van de „Lessen” toe tenslotte wordt er enige aandacht besteed aan 18de-eeuwse taalkundigen (p. 290-305). De auteur schrikt er zelfs niet voor terug in zijn „Algemeen besluit” de vinger te leggen op enkele zere plekken door te wijzen op bestaande leemtes in de taalstudie, waar nog blijkt „een groot veld overig” te zijn „om te bearbeiten” (p. 316). Zo is er o.a. een nijpend gebrek aan een degelijk woordenboek van het Nederlands, waardoor „de (ver)waarlozing van onze vroegere, en, ten deele, reeds onverstaanbare, schrijveren, merkelyk gevoed en onderhouden wordt – eene (ver)waarlozing echter welke tot groot achterdeel der tale strekt, door dezelve van veele eigenaardige en krachtige woorden geheel te versteeken” (p. 316). Uit deze formulering blijkt dat Siegenbeek vooral vanuit literair-historisch oogpunt belang schijnt te stellen in een woordenboek van het Nederlands : een dergelyk werk zou de oude of verouderde woorden moeten opnemen, zodat „onze vroegere, en, ten deele, reeds onverstaanbare, schrijveren” opnieuw zouden kunnen gelezen en bestudeerd

worden. Terloops zij erop gewezen dat het probleem van een woordenboek niet nieuw was; er was zelfs reeds een initiatief genomen in dit verband: we lezen immers in de „Lessen” zelf dat de „Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden” „toereiding gemaakt” had voor een dergelijke onderneming¹⁶; door de ongunstige omstandigheden op 't eind van de 18de eeuw was van dat plan evenwel niets terecht gekomen (p. 308). Ook in andere domeinen ligt nog werk voor de boeg: de „samenvoeging en schikking der woorden” namelijk en de onderscheiding van de synoniemen zijn onderdelen die nog nader dienen onderzocht te worden (p. 316).

– Het kan verwondering wekken dat in de gedrukte versie van 1826, nl. in de „Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde”, Siegenbeek nog heel wat ruimte toemeet aan de geschiedenis van de Nederlandse taal en taalstudie¹⁷. In de „Lessen” van 1800-1802 was het – gezien het opzet van Siegenbeeks colleges – normaal dat dit aspect aan bod kwam. In 1826 lag de zaak evenwel anders; toen was het Siegenbeeks bedoeling een geschiedenis „der Nederlandsche letterkunde” te geven, zodat gegevens over taal-evolutie en taalstudie er feitelijk niet meer op hun plaats waren.

Wellicht zijn er wat het opnemen van elementen uit de taalstudie betreft – bewust of onbewust – in 1826 uitvoerige restanten van de „Lessen” van 1800-1802 overgebleven, vermits deze „Lessen”, en de latere kopijen ervan, de basis vormen van de gedrukte literatuurgeschiedenis van 1826.

Misschien is er nog een andere verklaring voor de elementen van taalgeschiedenis of -studie die in de „Beknopte Geschiedenis” van 1826 verspreid liggen. Immers, de geschiedenis van de taal en de taalvormen – taalverbastering of -zuivering – wordt o.a. opgemaakt op grond van de taal van de literaire geschriften. Begrijpelijkerwijze kan dan in omgekeerde orde, bij het beoordelen van deze literaire stukken, het criterium van een zuivere of verbasterde taal een belangrijke rol spelen¹⁸. Het belang dat Siegen-

16. Inderdaad, gedurende de eerste 30 jaren van het bestaan van de „Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden” (opgericht in 1766) was het plan een woordenboek van het Nederlands op te stellen een voornaam – in sommige periodes het belangrijkste – punt van het programma van de Maetschappij. Het eerste enthousiasme verminderde echter geleidelijk, en in 1794 was de zaak blijkbaar op een dood spoor gelopen. (Zie o.m. de „Handelingen van de Maetschappye (...)” van 1770, 1773, 1774, 1783, 1787, 1789 en 1794. Een kort verslag van deze werkzaamheden van de „Maetschappij” i.v.m. het woordenboek is te vinden in de „Inleiding” op het WNT. Deel I. P. III-VI).

17. Zie o.m.: „Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde”, p. 85-89 voor de behandeling van o.a. Kiliaan, Plantijn en Pontus de Heuiter; p. 225-228 voor o.a. Chr. van Heule, A. de Hubert, P. Montanus, enz....

18. Cfr. infra, p. 69-71.

beek aan de taalkundige eisen in de evaluatie van de letterkunde hechte, de wisselwerking zelfs tussen de beoefening van de taalstudie en de taalbeheersing enerzijds en de literatuur anderzijds, kunnen derhalve ook de aanwezigheid van gegevens uit de taalgeschiedenis – en dan secundair ook uit de geschiedenis van de taalstudie – in de literatuurgeschiedenis van 1826 verklaren.

Tenslotte is het zo dat Siegenbeek niet de enige is geweest die elementen uit de taalgeschiedenis in zijn literatuurgeschiedenis betrokken heeft. Een aanloop hiertoe vinden we wellicht reeds in de „Historie” van G. Bouvaert (1772/1773), waar enkele alinea's over de oudheid van „onze hedendagsche Nederlandsche ofte Vlaemsche Tael” worden ingelast¹⁹. In de eerste 19de-eeuwse literatuurgeschiedenissen – o.m. deze van J. de Vries (1808-1809) en van J. F. Willems (1819-1824) – worden dan in de regel gegevens van taalgeschiedkundige aard in de literaire geschiedenis betrokken. Vermoedelijk hebben de „Lessen” van Siegenbeek in dit opzicht een zekere invloed uitgeoefend op de literatuurgeschiedenis van Jeronimo de Vries en via deze op latere literair-historici, hoewel deze laatsten ook de hierboven geschetste wisselwerking tussen taalkunde en literatuur wellicht als een normaal verschijnsel beschouwden.

– Het tweede paneel van het drieluik dat Siegenbeek in zijn academische „Lessen” ophangt, vormt meteen het middenstuk: de geschiedenis van de dichtkunst; waarbij evenwel dadelijk dient opgemerkt dat de overgrote meerderheid van de besproken dichters Noordnederlanders zijn; slechts enkele Zuidnederlanders worden een plaats in de „Lessen” waardig gekeurd (o.m. Anna Bijns, Matthijs Castelein).

Blijkens de „Inleiding” mogen wij ons verwachten aan een uiteenzetting over „den oorsprong onzer dichtkunde, haren staat en hare langzame vorderingen in vroegere tijdperken, hare luisterrijke verheffing in het begin der 17e. eeuw, en den staat waar in zij zich naderhand bevonden heeft en nog heden bevindt” (p. 3). Een geschiedenis van de dichtkunst vanaf de oorsprong tot de eigen tijd dus, die bovendien zal opgeluisterd worden met een exposé van de „middelen” „welke haren [d.i. de dichtkunst] bloei bevorderd en de redenen welke dien vertraagd hebben” (p. 3). De „aanleg” en de „vorming” van de „doorluchtigste sieraden” zal uitgelijnd worden (p. 3-4), m.a.w. van de voornaamste dichters zullen zoveel mogelijk zowel het belang en de inbreng van de natuurlijke aanleg als van studie en vorming nagegaan worden.

19. G. Bouvaert: *Historie* (...). P. 3-4.

Siegenbeek zal bovendien een poging doen om de diverse schrijvers telkens in hun tijdskader te situeren, om „het gunstige of ongunstige der omstandigheden in welke zij verkeerden” te belichten of te „zien welke hulpmiddelen der kunst binnen hun bereik waren, welke zij ontbeeren moesten”. Deze eis lijkt hem een *conditio sine qua non* „om ons alzoo ter juiste waardeering hunner verdiensten in staat te stellen.” (P. 4).

– Het zij hier duidelijk gesteld dat Siegenbeek hoofdzakelijk de geschiedenis van de *dichtkunst* wenste te geven (en niet zozeer van dichtkunst én *proza* bijvoorbeeld)²⁰. Getuige daarvan wat hij zegt over Joachim Oudaan²¹: „Van zijne verdere zoo vertaalde als oorspronkelijke schriften in onrijm als minder tot ons bestek behorende, geene melding.” (P. 144). De geschriften in „onrijm”, de prozageschriften dus, schijnen niet of althans minder tot zijn bestek te behoren. Uitzondering daarop zal uiteraard gemaakt worden voor het proza dat belang heeft op het stuk van de welsprekendheid of voor de stijlkwaliteiten²².

– Wat dan de inbreng van „aanleg” en „vorming” betreft, lijkt Siegenbeek in zijn waardeoordeel de balans ten voordele van het eerste aspect te laten overhellen: „Immers werkt de natuur in deeze kunsten [nl. „Dichtkunst en welsprekendheid”] ter volmaking nog meer dan de oefening mede” (p. 182); of: „Het is om dat in dichters voornamelijk dat geene bewonderd en op hogen prijs gesteld wordt, 't welk, alleen van de natuur afkomstig, door geene oefening of kunst te (ver)krijgen is, (ver)hevenheid namelijk van geest, oorspronkelijkheid van (ver)nuft, vuur en levendigheid van (ver)beeldingskracht” (p. 312). Nochtans is ook volgens Siegenbeek de natuurlijke aanleg niet voldoende om een groot dichter te worden. De klassieke idee van studie en vorming als noodzakelijke voorwaarden van een goede dichtersloopbaan zet zich hier toch nog duidelijk door. Immers, de 17de-eeuwse dichter Jan Vos²³ bijvoorbeeld geldt „als een helderen spiegel (...) ten bewijze van die grote waarheid, dat een weelderig vernuft en levendige verbeeldingskracht zonder het geleide en de hulp van

20. Op de geschiedenis, de evolutie van de dichtkunst als dusdanig komen we terug in het verder verloop van deze uiteenzetting, met name waar de indeling van de „Lessen” aan de orde zal zijn. (Cfr. *infra*, p. 64-69).

21. Joachim Oudaan (1628-1692). 17de-eeuws dichter. (Cfr. NNBW. Dl. IX, col. 739-741).

22. Cfr. *infra*, p. 61-64.

23. Jan Vos (1615/1620(?) - 1667). 17de-eeuws dichter o.m. van het treurspel „Aran en Titus, of Wraak en Weerwraak” (1641). (Cfr. NNBW. Dl. III, col. 1347-1349).

oeffening en beschaafdheid, niet in staat zijn den uitmuntenden dichter te vormen." (P. 137) ²⁴.

– In Siegenbeeks literair-historisch programma staat ook dat hij de middelen die de bloei van de Nederlandse literatuur bevorderd en de redenen die deze opbloei afgeremd hebben zal aanwijzen en dat hij tevens de omstandigheden waarin de dichters zich bewogen, in 't licht zal stellen ²⁵. Aan dit principe is de hoogleraar in zijn „Lessen” zoveel mogelijk trouw gebleven. Zo meent hij „de naaste oorzaken (...) der geringe en niet zeer gelukkige beoefening der dichtkunde” in de 14de eeuw „te moeten zoeken in de meer en meer toeneemende partijschap onder de Henegouwer Graven” (p. 37) ²⁶, en ziet hij de verdere „verbastering van den smaak” in de 14de en 15de eeuw als gevolg van de teloorgang van de taalzuiverheid o.m. onder de Bourgondische regering (p. 42). Positief dan onderkent Siegenbeek de waarde van vorstelijke steun aan de dichtkunst in deze periode (p. 37 en p. 42) of de rol van de boekdrukkunst (p. 42-43).

Nam dan in de 16de eeuw de „dichtkunst” toe „zo niet in voortreffelijkheid, altans in getal van beoeffenaars”, dan beperkte deze opbloei zich hoofdzakelijk tot Vlaanderen en Brabant, „waar van zoo de grotere welvaart en rijkdom dezer gewesten boven de overigen van Nederland, als hunne meerdere nabijheid aan en gemeenschap met het reeds vroeg geletterd, Frankrijk, de naaste oorzaken schijnen te zijn.” (P. 48). In het midden gelaten of die nabijheid van Frankrijk voor onze literatuur zo heilzaam is geweest, blijft er het feit dat Siegenbeek in dit geval in geografische, zowel als in sociale en economische omstandigheden een verklaring voor literaire feiten probeert te vinden.

In de 17de eeuw zijn dan o.m. de „meer verspreide beoeffening der oude Grieksche en Romeinsche schrijvers, de algemeene voortgangen der beschaafdheid, de weldadige invloed van vrijheid en welvaren” zoveel oorzaken die „den tempel der schone kunsten

24. In de „kopij” van de „Lessen” van „1804-1805/1808-1809” (hs. Ltk. 138) heet het t.a.v. Jan Vos: „genoeg bewys dat de natuur alleen den waren dichter niet maakt” (p. 6 verso). (Zie ook noot 94).

25. Cfr. o.m. supra, p. 58-59. Zie: „Lessen”, p. 3-4.

26. Ook H. van Wijn spreekt over die „partyschappen” in zijn „Avondstonden”, p. 316. (Zie noot 87).

Met die „partijschap” worden de twisten tussen „Hoeken” en „Kabeljauwen” bedoeld, die zich hoofdzakelijk in Holland en Zeeland afspeelden, maar die – gezien de verbinding van Holland en Zeeland met Henegouwen in de 14de eeuw – een weerslag hadden in dit laatste gebied. (Zie hierover o.m.: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. In twaalf delen. Onder redactie van Prof. Dr. J. A. Van Houtte, e.a. Utrecht, Antwerpen, 1949-1958. 12 dln. Deel III: De late Middeleeuwen. 1305-1477. (1951). Daarin vooral hfdst. III (p. 63-91) en IV (p. 92-124).

en wetenschappen" hebben opgebouwd en voltrokken (p. 102). Verderop worden deze oorzaken nog meer gespecificeerd: de vrijheid werd in de 17de eeuw gewaarborgd „door de afschudding van het Spaansche dwangjuk", welk feit een „uitbreiding der algemeene welvaart ter bevordering der schone kunsten & wetenschappen" tot gevolg gehad heeft (p. 181); de „Grieksche en Latijnsche letterkunde" werd beoefend aan de pas opgerichte „hoge scholen" ²⁷, waardoor „de smaak voor het ware schone en (ver)hevene meer en meer veld" won (p. 181) ²⁸.

In de 18de eeuw bleven de omstandigheden evenwel niet meer zo gunstig, zodat een dichter als Arnold Hoogvliet ²⁹, met natuurlijke aanleg bedeed, toch „misslagen" begaat ten gevolge van „den invloed der min gunstige omstandigheden" (p. 208) ³⁰. Het is m.a.w. duidelijk dat Siegenbeek in zijn „Lessen" over literatuurgeschiedenis niet alleen met politieke, taalkundige, sociale, economische en zelfs geografische factoren of omstandigheden rekening hield, maar ze zelfs actief betrok in de verklaring van sommige literaire feiten of van de evolutie van de Nederlandse dichtkunst. Het gevolg van de opname en verwerking van deze diverse omstandigheden is dat we in 1800-1802 sporadisch reeds een zin voor historisch perspectief kunnen constateren ³¹; een illustratie hiervan vinden we in de beoordeling van Anna Bijns waaruit o.a. blijkt dat „hare dichterlijke verdiensten, (...) voor den tijd, waar in zij leefde, geensinds verwerpelijk" zijn (p. 77) ³².

– Op de derde plaats tenslotte wordt (naast aan de taalkunde en dichtkunst) in de „Lessen" aandacht besteed aan de welsprekendheid – hoe kon het anders, gezien de aard van Siegenbeeks leeropdracht! Siegenbeeks opvatting van het begrip welsprekendheid

27. Bedoeld worden de hogescholen van Leiden (opgericht in 1575) en van Franeker (opgericht in 1585 – opgeheven in 1811). (Cfr. Grote Winkler Prins. Encyclopedie in twintig delen. Amsterdam, 1966-. Dl. XI (p. 713) en dl. VII (p. 650).

28. Cfr. ook infra, p. 67.

29. Arnold Hoogvliet (1687-1763). Dichtte o.m. „Ovidius Nazoos Feestdagen in Hollandts dicht vertaelt" (1719), en „Abraham de Aartsvader in 12 boeken" (1727). (Cfr. NNBW. Dl. VII, col. 620-621).

30. Zo heet het ook op p. 280 over Petrus Johannes Kasteleyn (1746-1794) dat zijn „vroegere dichtwerken" naast „blijken van dichterlijken aanleg, tevens zichtbare kenmerken van eenen min beschaafden en gezuiverden smaak" vertonen, „gelijk trouwens bij de omstandigheden waar in onze dichter zich geplaatst zag niet wel anders zijn kon".

31. Cfr. ook supra, p. 59.

32. Bij de beoordeling van de psalmberijming van Dathenus evenwel vinden we in de „Lessen" geen aanduiding van de historische zin, die in 1826 wel tot uitdrukking komt: „Dezelve is, voor den tijd der vervaardiging, niet zonder verdiensten, als muntende, (...), boven de meeste rijmwerken dezer eeuw loffelijk uit" (Beknopte Geschiedenis, p. 62).

is merkwaardig. Bij de behandeling van de welsprekendheid wordt inderdaad niet alleen gewag gemaakt van „eigenlijk gezegde reedenaars”: hun aantal binnen onze letterkunde is immers al te gering. Welsprekendheid wordt hier „in eene ruimere beteekenis” genomen, en omvat „alle zulke schrijvers in onrijm (...) die door de levendigheid, kracht en sierlijkheid van hunne voordragt boven anderen op den naam van welsprekendheid aanspraak kunnen maken.” (P. 4). M.a.w. prozawerken die wat de stijl betreft aan de gestelde eisen van levendigheid, kracht en sierlijkheid voldoen, ressorteren onder het begrip welsprekendheid.

Over het algemeen kan Siegenbeek over de evolutie en de staat van de welsprekendheid-in-de-landstaal – zowel in enge als in ruime zin – niet tevreden zijn. „De inrichting der rechtbanken” en „de vorm van ons gemeene best bestuur” werkten de beoefening van de profane welsprekendheid weinig in de hand; niet veel beter was het gesteld met de geestelijke welsprekendheid, die „op den pre[e]dikstoel (...) tot hier toe onder ons niet zeer vereischt” werd (p. 315)³³. Gelden deze beschouwingen de welsprekendheid in enge zin, dan is er wel een weinig meer reden tot enthousiasme wanneer we het begrip uitbreiden tot de „geschied- en andere schrijvers die hunnen stijl met zeer veel zorg beschaafd hebben”. Ook daar geldt evenwel dat hun aantal gering is, ofschoon „groot genoeg om de geschiktheid zoo van onze taal als van onzen landaard voor de welsprekendheid aan den dag te leggen en hem, die zich daar in wil oefenen, goede en achtbare voorbeelden op te leveren” (p. 315-316). Terloops zij erop attent gemaakt dat Siegenbeek hier een spoorslag voor de toekomst wil geven: zij die zich gebeurlijk in de welsprekendheid willen oefenen, kunnen in het verleden enkele goede voorbeelden vinden, „door welker naarstige leezing” zij zich „een zuivere, krachtige en sierlijke Nederduitschen stijl” kunnen eigen maken (p. 316).

Deze vroegere „schrijvers” nu, „het zij van historien het zij van prozaische schriften”, hebben zich echter „meer op de zaken dan op de voordragt (...) toegelegd” (p. 315). Als model onder deze schrijvers geldt de 17de-eeuwer P. C. Hooft, de lichtbaken, „in wiens schriften men met uitzondering der duidelijkheid en gemakkelijheid geene vereischte[n] der welsprekendheid mist”; het is dan ook niet te verwonderen dat „zich eenige schrijvers en redenaars hebben opgedaan, die het voetspoor van dien uitsteekenden voorganger met lof gevolgd zijn.” (P. 183). In de 18de eeuw dan waren er wel „voortreffelijke prosaschrijvers”, doch geen

33. Voorbeelden van geestelijke (kerkelijke) redevoeringen o.m. in de bespreking van „zeker geestelijk redenaar”, nl. Jan Brugman (p. 45-46), Arnold Moonen „als kerkredenaar” (p. 153-154), en „Albert Hulshof” [sic] (p. 283-284).

enkele „die in allen deele den roem van Hooft evenaart” (p. 290). Een vertegenwoordiger uit dit tijdperk is Jan Wagenaar³⁴, wiens „voordragt geensinds van bevalligheid en leevendigheid geheel ontbloomt” is, ofschoon men kon wensen dat hij in zijn schrijftrant „het voorbeeld van den onsterflijken Hooft wat meer gevolgd ware” (p. 240). Het is inderdaad hoofdzakelijk vanuit het oogpunt van de schrijftrant, van de stijl, dat Wagenaar besproken wordt; hij wordt in de „Lessen” beschouwd als de schrijver van verscheidene zuiver historische werken (p. 237-241). Siegenbeek betreft ze in zijn overzicht omdat de schrijftrant, de stijl dus, o.m. „bij uitnemendheid klaar, gemakkelijk & eenvoudig” is (p. 239). In dit opzicht kaderen deze geschiedkundige werken in proza in zijn onderzoek naar en overzicht van de welsprekendheid in ruime zin.

Kan de auteur van de „Lessen” ons wel enkele volbloede bloemen en rijpe vruchten tonen, hij kan ons echter geen handleiding aanwijzen die ze ons leert aankweken; anders gezegd: Siegenbeek maakt ons wel attent op enkele auteurs die een mooie „stijl” schreven – o.m. Hooft, Wagenaar, ook de toen nog in leven zijnde Simon Stijl (p. 281-282)³⁵ – maar met spijt moet hij bekennen dat het ons „aan opzettelijke leerboeken daar van ontbreekt” (p. 316).

Wel zijn er enkele werken aan te wijzen die meer in 't algemeen de regels van „dichtkunde en welsprekendheid” ontvouwen: zo maken we in een bondig overzicht o.m. kennis met Vondels „aanleiding (...)” en de „beginselen der Redenrijk-konst (...)” van A. L. Kok (p. 190-191)³⁶; of o.a. met de vertaling van Boileaus dichtkunde in proza (in 1768 gedrukt)³⁷, en sommige literair-

34. Jan Wagenaar (1709-1773). Geschiedkundige. Schreef o.m. „Vaderlandsche historie” (Amsterdam, 1749-1759. 21 dln.), en „Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen (...) beschreeven” (Amsterdam, 1760-1767. 3 dln. Het 4de deel verscheen in 1788). (Cfr. NNBW. Dl. V, col. 1085-1090).

35. Simon Stijl (1731-1804). Doctor in de geneeskunde en tevens dichter. Meest bekend echter om zijn historisch werk (o.a. „Opkomst en bloei van de Republiek der Vereenigde Nederlanden” (Harlingen, 1774). (Cfr. NNBW. Dl. V, col. 837-839).

36. Adam L. Kok (Moet reeds vóór 1654 overleden zijn). Schreef een „Ontwerp der Nederduitsche Letter-konst, uit de Natuur der Nederduitsche Taal, (...)” (Amsterdam, 1649), en leverde een vertaling o.m. van Vossius' „Elementa Rhetorica, Dat is Beghinselen der Reden-Riik-Konst” (Amst., 1648). (Cfr. Frederiks (J. G.) en Van den Branden (F. Jos.): Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche Letterkunde. 2° dr. A'dam, 1911-38. P. 433. En: A. de Jager: Taal- en Letteroefeningen. Leiden, 1875. P. 47-48).

37. In 1768 verschenen twee vertalingen van Boileaus „Art Poétique” in het Nederlands, nl.

– *De Kunst der Poezy*, van den Heer Nicolaes Boileau, (...). Uit het Fransch vertaald, te Leyden, by Johannes van Zyp, 1768 (...).

– *De Dichtkunde van den Heere Nicolaas Boileau Despréaux*, in een gelyk getal van Nederduitsche Vaerzen overgebracht door A. G., Amsterdam, (...), 1768. [Het gaat hier om de vertaling van A. Gobels].

Beide werken zijn geciteerd in: Henricus J. A. M. Stein: Boileau en Hollande.

theoretische werken van Hiëronymus van Alphen (p. 309-310)³⁸. Doch ook in dit domein is de oogst eerder mager en geldt meer speciaal bijvoorbeeld voor de 18de eeuw: „Klein is wederom het aantal dier schriften gelijk wij het zelve in de 17e. eeuw gevonden hebben (...)” (p. 309)³⁹.

Terloops zij er hier op gewezen dat Siegenbeek blijkbaar niet klaar het onderscheid maakt tussen werken over de eigenlijke „rhetorica” en deze over de woordkunst, vermits hij „de regelen der dichtkunde en welsprekendheid” (p. 190) in één adem noemt, en een stuk als de „*beginselen der Redenrijk-konst (...)*” van A. L. Kok samen met de „*aanleiding (...)*” van Vondel bespreekt⁴⁰.

Mag uit wat hierboven gezegd werd ten overvloede blijken dat Siegenbeek in 1800-1802 op 't stuk van de prestaties i.v.m. de welsprekendheid in enge en in ruimere zin niet tevreden zijn kon, dan is het interessant hier te vermelden dat hij 25 jaar later – in 1826 – een andere toon kon aanslaan; inderdaad, sprekend over de laatste 40 of 50 jaar verklaart hij dan dat „de beschaafde prozastijl of welsprekendheid, vroeger veelal verwaarloosd”, in deze dagen „vele gelukkige beoefenaars” vond⁴¹. Dat hier nog „beschaafde prozastijl” en „welsprekendheid” in één adem genoemd en zelfs als synoniemen beschouwd worden, kan eens te meer de ruime draagwijdte van dit laatste begrip bij Siegenbeek illustreren.

* * *

Schetst Matthijs Siegenbeek in zijn „Lessen” niet alleen de geschiedenis van de dichtkunst, maar betreft hij in dit overzicht ook de geschiedenis van de welsprekendheid en de taalkunde, dan deelt hij het geheel in de tijd in in vier tijdperken. Het eerste loopt van de 9de tot de 13de eeuw; het tweede vanaf het midden der 13de tot het begin van de 16de eeuw; het derde gaat van het begin der

Essai sur son influence aux XVIIe et XVIIIe siècles. Nijmegen-Utrecht, 1929. (Academisch proefschrift). Resp. p. 120-121 en p. 128.

De vertaling van A. Gobels is in verzen; deze van Johannes van Zyp is een proza-vertaling. Het is derhalve op deze vertaling in proza van Johannes van Zyp dat Siegenbeek doelt. (Cfr. voor een bespreking van deze vertaling: H. J. A. M. Stein: o.c. P. 120-128).

38. Hiëronymus van Alphen (1746-1803). Mr. in de rechten. Schreef o.a. kindergedichten, een verhandeling „Over de kenmerken van waar en valsch vernuft” en een vertaling van Riedels „Theorie der schone kunsten en wetenschappen” (1780. 2 dln.). (Cfr. NNBW. Dl. I, col. 88-89).

39. Terloops zij hier opgemerkt dat ook op dit stuk Siegenbeek geen rekening hield met het Zuiden. Zo vinden we b.v. de „Verhandeling over de Redenvoering dienstig voor Predikanten, Redenaers, Tooneelspeelders en Geselschappen” (gedrukt te Brussel in 1751) van F. De La Fontaine (overleden in 1739) niet terug in de „Lessen”.

40. Bedoeld wordt hier uiteraard Vondels „Aenleidinge ter Nederduitsche Dicht-kunste”, geschreven in 1650.

41. M. Siegenbeek: Beknopte Geschiedenis. P. 352.

16de tot het begin van de 17de eeuw ; het vierde tijdperk tenslotte neemt een aanvang in de 17de eeuw en loopt „tot op onze tijden” (cfr. p. 5-6).

– Over het eerste tijdperk, dat aanvangt in „de negende eeuw of de regeering van Karel den Groote” en „eindigt met de dertiende eeuw of met den leeftijd van M. Stoke en anderen onzer oudste schrijveren” gaat de auteur vrij vlug heen : het is „het duistere of schriftelooze” tijdperk, „als zijnde uit hetzelfde geene Nederduitsche schriften voor handen”. Nochtans kunnen we op grond van de „schriften” van „onze naburen” uit deze periode „de gesteldheid onzer oudste taal” leren kennen (p. 5). Deze periode heeft derhalve wel haar belang voor de geschiedenis van onze taal, die Siegenbeek op dezelfde hoogte plaatst als het Hoogduits ; beide stammen af van „den Teutonischen of Duitschen tak”⁴². Een detail in dit verband : In 1826 wordt dit tijdperk afgehandeld in de „Inleiding” ; de geschiedenis van onze letterkunde neemt inderdaad pas in de 13de eeuw een aanvang ; niettemin is het, „inzonderheid voor de taalkennis, van belang (...) de overblijfselen van de oud-Duitsche taal te beschouwen, welke uit vroegere tijden tot de onze zijn bewaard gebleven.”⁴³. Vermits in de uitgave van 1826 enkel de geschiedenis van de *letterkunde* aan de orde is, was het feitelijk overbodig deze periode vóór de 13de eeuw, zelfs maar in een „Inleiding”, aan te roeren. Wellicht kunnen we ook in dit opzicht spreken van een overblijfsel uit de „Lessen” in de literatuurgeschiedenis van 1826 !?

– Het tweede tijdperk dan situeert zich vanaf de 13de „tot het begin der Zestiende eeuw (...), als omtrend welken tijd de Rederijkers en met hun de beoefening onzer taal en dichtkunde meer hebben begonnen te bloeien.” (P. 5).

We merken hier dat Siegenbeek zich bij het afbakenen van deze periode voornamelijk door een literair criterium laat leiden : de opkomst van de rederijkerij met de implicaties hiervan voor onze taal en dichtkunst vormt de terminus ad quem voor het tweede tijdperk, en meteen het vertrekpunt van een volgende periode. Binnen dit tweede tijdvak evenwel deelt de auteur zijn stof dan verder gewoon per eeuw (XIIIe, XIVe en XVe) in.

Dit tijdperk omvat de Middelnederlandse literatuur. Uit de be-

42. Cfr. : „(...) onze taal is met de Duitche van gelijken oorsprong en eene afstammeling van den Teutonischen of Duitschen tak” (p. 7).

In de „kopij” van „1804-1805/1808-1809” staat hier i.p.v. „Duitche” : „Hoogduitsche” ; dus : „(...) onze taal is met den Hoogduitsche van gelyken oorsprong, (...)” (p. 7).

43. M. Siegenbeek : Beknopte Geschiedenis. P. 1.

spreking ervan blijkt dat de auteur vrij negatief staat tegenover onze Middeleeuwse letterkunde. De „staat der fraaie letteren” was immers nog slechts „een staat der tederste kindschheid” ; de oorzaken hiervan zijn o.m. te zoeken in het feit dat „de onschatbare overblijfsels der oudheid van Grieken en Latijnen, ginds en elders in kloosters begraven (...) weinig bekend [waren]”, terwijl bovendien de geestelijkheid, „bij welke in die eeuwen de geleerdheid voornamelijk berustte (...) zelve voor een groot deel in een staat van drieste onwetendheid” leefde (p. 21)⁴⁴. Is hier ongetwijfeld nawerking van de traditie van de vorige eeuwen die meestal weinig belangstelling konden opbrengen voor de Middeleeuwse literaire produktie – althans om de literair-esthetische waarde ervan –, dan heeft Siegenbeeks voorstelling van feiten op haar beurt ongetwijfeld invloed uitgeoefend. Inderdaad, wanneer Jeronimo de Vries enkele jaren later in zijn literatuurgeschiedenis de Middeleeuwen behandelt, neemt hij deze ideeën (en soms zelfs de terminologie !) van Siegenbeek over ; ook hij spreekt over de „kindschheid onzer Taal- en Dichtkunde” en ook hij maakt gewag van „de uitnemende gedenkschriften der Grieksche en Romeinsche geleerdheid”, die hij zelfs ziet verscholen zitten „in de morsige holen van vadzige Monniken”⁴⁵.

Betekenisvol voor Siegenbeeks negatieve houding tegenover de Middeleeuwen is tenslotte dat van de 316 bladzijden tekst die de „Lessen” uitmaken, slechts de paginas 7 tot 47 handelen over de periode die zich uitstrekt van de 9de tot en met de 15de eeuw.

Deze negatieve instelling geldt evenwel „de overblijfselen uit dit tijdperk als werken van smaak”, m.a.w. vanuit een literaire gezichtshoek : „de voorstelling heeft gewoonlijk niets dichterlijks, de verzen zijn mank en van de behoorlijke maat (ver)stoken, voorts met stopwoorden niet weinig overladen, ook in het rijm dikwerf gebrekkig” (p. 22). Niettemin zijn er voor Siegenbeek toch redenen om de Nederlandstalige overblijfselen uit de Middeleeuwen niet te verwerpen, met name het belang dat deze stukken hebben „voor de oudste geschiedenissen van ons vaderland”, en vooral „het overgroot gewigt van dezelve voor de grondige kennis en beoefening onzer moedertaal” (p. 22). Dit tweede aspect wordt dan verder nader omschreven en blijkt o.m. te omvatten dat men in die geschriften „de taal in hare oude en oorspronkelijke eenvoudigheid en zuiverheid” aantreft, dat men er „de ware en eerste beteekenis van verscheiden woorden” leert en dat „het onderscheid

44. Toch spreekt Siegenbeek van „den schonen dageraad der Nederduitsche dichtkunde, met Maarland aan de kinnen verzezen” (p. 37).

45. J. de Vries : Proeve. I. P. 1-2.

der geslachten" in die werken „met eene doorgaande eenparigheid waargenomen" wordt (p. 22-23).

In zijn beoordeling van Middeleeuwse stukken steunt Siegenbeek dan ook zoveel mogelijk op de hierboven geschetste criteria. Een opvallend duidelijke illustratie hiervan vormt zijn oordeel over de *Rijmkroniek* van Melis Stoke: dit werk blijkt „voor de oudste Geschiedenis van het grootste belang" te zijn, „als dichtwerk nogtans heeft het zelve weinig waarde", doch „des te onschatbaarder en belangrijker is het zelve voor de taalkennis" (p. 27).

– Het derde tijdperk dat zich voor onze ogen ontrolt vangt aan met de opbloei van de rederijkers (begin 16de eeuw), en eindigt op de grens tussen de 16de en de 17de eeuw (p. 5).

Het belang van de rederijkerskamers ligt volgens Siegenbeek vooral in het feit dat ze „de zucht voor de beëffening der dichtkunde alomme opgewekt en levendig gehouden" hebben; dit alles raakte evenwel „het ware wezen" van de poëzie niet (p. 67-68). Kwantiteit was er voldoende, de kwaliteit was echter ver zoek...

– Het vierde en laatste tijdvak tenslotte, dat Siegenbeek „het tijdperk van herstel en van den luisterrijken bloei onzer taal en Dichtkunde" noemt, vangt aan in de 17de eeuw en strekt zich „tot op onze tijden" uit (p. 6). Het is in deze periode dat onze letterkunde, „welke zich tot hier toe slegts in den staat der kindsheid vertoonde", evolueerde „tot dien [staat] der mannelijke rijpheid" (p. 102). Binnen deze periode worden de 17de en de 18de eeuw elk afzonderlijk behandeld.

In de 17de eeuw „zien wij den roem der vaderlandsche letterkunde (...) in top gevoerd." (P. 180). Het is de eeuw van Vondel, Hooft en Cats. Hoe is deze opbloei van de Nederlandse letterkunde in de 17de eeuw te verklaren? Siegenbeek beantwoordt zelf de vraag: „als eene eerste en voornaamste oorzaak" ziet hij „de weldadige invloed, die de herstelling der vrijheid door de afschudding van het Spaansche dwangjuk en de daar mede gepaard gaande uitbreiding der algemeene welvaart ter bevordering der schone kunsten & wetenschappen gehad heeft.". Deze omstandigheden fungeerden als „eenen sterkeren prikkel" om de geestvermogens te ontwikkelen. Bovendien werden „hoge scholen" gesticht, die bijdroegen tot de waardering en beoefening van „de Grieksche en Latijnsche letterkunde". Een gelukkig toeval hierbij was dat in de 17de eeuw „twee mannen" als Hooft en Vondel hun literaire activiteit hadden (p. 181-182).

We wezen er reeds op dat Siegenbeek hier een politieke factor – in casu de afschudding van het Spaanse juk en het daarmee gepaard gaand herstel van vrijheid en tevens de vooruitgang van

de welvaart – ziet als de voornaamste oorzaak, zelfs als de „prikkel” tot de opwekking van de geestvermogens – o.m. van de dichtkunde⁴⁶. Ook deze idee kan invloed uitgeoefend hebben o.m. op Jeronimo de Vries. Deze laatste heeft het bij de bespreking van de letterkunde van de 17de eeuw eveneens over de heilzame invloed van het afwerpen van „het Spaansche juk” en over de „gedurige prikkeling” welke de dichtkunst nodig heeft⁴⁷. Tevens maakt ook hij gewag van de „bloei van Leijdens Hoogeschool” en de aanboring van de bronnen der „Grieksche en Latijnsche Letteren” als andere oorzaken van letterkundige opgang in de 17de eeuw⁴⁸.

Een gelijkaardige visie hebben beiden – zowel Siegenbeek als De Vries – ook op het verdere verloop van onze dichtkunst in de 18de eeuw. Ook deze eeuw „leevert ons” volgens Siegenbeek „stoffe op om op de dichterlijke (ver)diensten onzer landgenoten roem te dragen” (p. 289). De dichtkunst heeft „in kieschheid van taal en maat (...) gewonnen”; de gewoonte van „het wanstaltig invoeren van Heidensche Godheden” is vervallen. Nochtans is deze eeuw niet „rijker geweest (...) in uitsteekende vernuften dan de vorige” en hebben die „vernuften” „den roem hunner voorgangeren” niet „verdonkerd” (p. 289). Ook in het vlak van de welsprekendheid werd „den roem van Hooft” niet geëvenaard (p. 290).

Jeronimo de Vries van zijn kant meent dat de 18de eeuw de 17de is voorbijgestreefd o.m. in „kieschheid van uitdrukkingen” en is eveneens van oordeel dat „het overnemen van Heidensche Godheden” in de 17de eeuw „wanstaltig” en „onnatuurlijk” mocht heten⁴⁹. Anderzijds stelt ook hij duidelijk „dat, over het geheel, de Achttiende Eeuw, in vergelijking van de Zeventiende, verachterd is in de verhevenste gedeelten der Dichtkunst, (...)”⁵⁰.

Deze gelijkaardige voorstelling van de literaire feiten en oorzaken ervan in de 17de en 18de eeuw bij Jeronimo de Vries en in de „Lessen” van Siegenbeek, de woordelijke overeenkomst soms, suggereren dat ook in dezen De Vries in ruime mate schatplichtig is aan de handschriftelijke „Lessen” van de hoogleraar Matthijs Siegenbeek.

Loopt het vierde tijdperk „tot op onze tijden” (p. 6), dan zal Siegenbeek toch zoveel mogelijk de nog levende dichters buiten

46. Cfr. supra, p. 60-61.

47. J. de Vries: Proeve. I. P. 315. Dat De Vries hier wellicht ook invloed van anderen – o.m. Pieter Nieuwlandt, van wie hij een tekst als motto voor zijn literatuurgeschiedenis neemt – heeft ondergaan, dient op deze plaats niet verder onderzocht te worden.

48. J. de Vries: Proeve. I. P. 92-93.

49. J. de Vries: Proeve. II. P. 352-353.

50. J. de Vries: Proeve. II. P. 384.

beschouwing laten. De reden die hij hiervoor opgeeft is van tweeërlei aard. Op de eerste plaats zijn deze dichters en hun werken „te bekend, dan dat het nodig zijn zou daar van bericht te geven” ; anderzijds „wordt het oordeel over hunne dichterlijke verdiensten beter den nakomelingen aanbevolen”, m.a.w. kan het nageslacht objectiever deze periode beoordelen (p. 289). Dat Siegenbeek vreesde zijn vingers te verbranden door over de nog levende dichters te spreken zal hier wellicht ook een rol gespeeld hebben ! Volledigheidshalve zij hier toch gewag gemaakt van een paar uitzonderingen op dit principe : de nog in leven zijnde dichteres Maria Sara van der Wilp⁵¹ wordt wel besproken vermits ze „om hare hoog geklommen jaren voor de kunst als verstorven is” (p. 273); en Simon Stijl „die nog te Harlingen in een hoog geklommen (...) ouderdom leeft” wordt beschouwd vanuit de optiek „van den stijl der welspreekendheid”, „om de schaarschheid van schriften” op dit gebied. (P. 281-282). Het principe van het niet vermelden van nog levende auteurs was derhalve niet absoluut.

* * *

Binnenin de hierboven geschetste vier tijdperken – en binnen de eventuele verdere onderverdeling per eeuw – krijgen we in de „Lessen”, naast een korte behandeling van de taalkunde of van literair-theoretische geschriften, telkens een vrij kleurloze opsomming van een massa grotere en kleinere literaire figuren, waarbij het stramien van bespreking bijna altijd omvat : 1. het leven van de auteur in kwestie ; 2. een vermelding van zijn werken ; en 3. een waardeoordeel over zijn dichterlijke verdiensten. De inslag en nawerking van het bio-bibliografisch repertorium, waarbij leven en werken van en – sporadisch – een beoordeling over de diverse auteurs alfabetisch worden meegedeeld, is hier onmiskenbaar aanwezig. Het derde facet, het waardeoordeel, is in de „Lessen” van Siegenbeek evenwel uitgebreid t.o.v. het bio-bibliografisch repertorium. Het is dan ook gewettigd dit aspect even onder de loep te nemen, te meer omdat het ons enkele criteria leert kennen waaraan Siegenbeek de stukken uit onze Nederlandse literatuurgeschiedenis toetst.

– Een element dat dadelijk in 't oog springt is dat Siegenbeek zeer veel belang hecht aan de taalzuiverheid. Dit eerder formeel-taalkundig aspect zet zich zelfs door als één der voornaamste beoordelingscriteria van de literatuur. Zo heet het over de „*Destructie van de stad van Trojen*” dat er „veele gewrongene uitdrukkin-

51. Sara Maria van der Wilp (1716-1803). Van haar heeft men o.m. een bundel „Verspreide gedichten” (1772). (Cfr. NNBW. Dl. IV, col. 1465-1466).

gen en bastaardwoorden" in voorkomen (p. 43 verso); „den kerstenspiegel" van „Dirk van Munsteren" ⁵² „schijnt" „zeer zuiver van taal (...) te zijn" (p. 44) (Siegenbeek steunt zich hier op het oordeel van Van Wijn, o.c. p. 362, die echter slechts de formule „vry zuiver van Taal" gebruikt). De rijmen van Matthijs Castelein zijn „met eene grote menigte van basterdwoorden overladen" (p. 78) (terloops: bij Jeronimo de Vries heet het: „Zijne verzen zijn met bastaardwoorden overladen" ⁵³). Positief klinkt dan weer het oordeel over Marnix' „bijënkorf (...)", waarvan „eene bijzondere verdienste (...) is gelegen in de zuiverheid en nauwkeurigheid van taal en spelling" (p. 90) ⁵⁴. Soms worden zuiverheid van taal en smaak naast mekaar gesteld: positief bijvoorbeeld in de gedichten van Bernardus de Bosch ⁵⁵, waarin „zuiverheid van taal en kieschheid van smaak" doorstralen (p. 236); anderzijds zal een toenemende verbastering in smaak het best tot uiting komen in een grotere taalverbastering; dit is o.m. het geval in de 14de en 15de eeuw (p. 37 en 42).

Waarom hecht Siegenbeek zoveel belang aan taalzuiverheid en hanteert hij dit principe zelfs als één der voornaamste – zonet het belangrijkste – criteria bij 't beoordelen van literair werk?

Wellicht kadert dit aspect van de „Lessen" in een traditioneel puristisch streven dat teruggaat voornamelijk op een 16de-eeuwse traditie ⁵⁶, en in de 19de eeuw een nieuwe climax zal krijgen. Vermoedelijk echter moeten we voor een verklaring van dit criterium van taalzuiverheid ook en vooral uitgaan van het feit dat de auteur van de „Lessen" zowel taal- als literatuurgeschiedenis wou geven, zodat gegevens geput uit de studie van één domein – in casu taalgeschiedenis – gemakkelijk bruikbaar konden worden ter verklaring en verantwoording van het aanwenden van criteria bij de beoordeling van feiten uit een aanverwant domein – in casu literatuurstudie. Bovendien is het zo dat de oudste Middeleeuwse geschriften voor Siegenbeek vooral van belang zijn vanuit het oogpunt van de zuivere taal waarin ze werden gesteld. Wordt dan voor deze Middeleeuwse geschriften zuiverheid van taal een belangrijke eigenschap, dan is het niet uitgesloten dat deze laatste criterium

52. Dirk van Munster (of van Munsteren) (overleed in 1515). Woonde geruime tijd te Brussel, in welke stad hij ook minderbroeder was. (Cfr. Frederiks (J. G.) en Van den Branden (F. Jos.): o.c. P. 535).

53. J. de Vries: Proeve. I. P. 36.

54. Analoge uitspraken i.v.m. taalverbastering of -zuiverheid zijn o.m. te vinden op p. 94, 115, 140, 282, ...

55. Bernardus de Bosch (1709-1786). Gedichten: „Dichtlievende Verlostingen" (1741-1785. 5 dln.). (Cfr. NNBW. Dl. IV, col. 233-234).

56. Cfr. Jan F. Vanderheyden: Humanisme en Neophilologie. P. 373-415 in: Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde. (Nieuwe reeks). Gent, 1958. P. 405-408.

wordt ook bij de beoordeling van literaire stukken uit latere eeuwen, waarin dan telkens een zuivere taal gezocht en overigens niet steeds gevonden wordt⁵⁷.

– Voor de meer specifiek literair-esthetische beoordelingscriteria die Siegenbeek toepast, gaat hij uit van een conceptie van de ideale eigenschappen van de dichter, die hij dan het best bij Hooft en vooral Vondel verwezenlijkt ziet. Immers, in dichters wordt in hoofdzaak „dat geene bewonderd en op hogen prijs gesteld (...), 't welk, alleen van de natuur afkomstig, door geene oefening of kunst te (ver)krijgen is, (ver)hevenheid namelijk van geest, oorspronkelijkheid van (ver)nuft, vuur en levendigheid van (ver)beeldingskracht, gaven allen, welke in Vondel op het heerlijkst uitblinken” (p. 312). Dit betekent niet dat Vondel en Hooft goden zijn waarvoor hij op de knieën valt; ook zij hebben hun gebreken: in hun dichtwerken zijn nog „duidelijke o(ver)blijfsels (...) der onbeschaafdheid” en van verkeerde smaak, en „met name hunne toneelspelen” zijn „door grote onvolmaaktheden ontsierd” (p. 311-312). Dit neemt niet weg dat oorspronkelijkheid, weelderigheid, „aardigheid”, enz... van vernuft, levendigheid, vurigheid... van verbeeldingskracht en verhevenheid van denkbeelden – eigenschappen die vooral bij Vondel aan het licht treden – beoordelingswaarden vormen die overal in de „Lessen” naar voren treden. Een korte verkenning naar de mogelijke betekenis van een paar van deze criteria is hier wellicht niet overbodig.

– De term „vernuft” eerst en vooral komt meestal voor in verbinding met oorspronkelijkheid van vinding of met de afwisseling in de behandeling van gelijke onderwerpen; twee aspecten worden hier dus beklemtoond: de originaliteit van de ideeën enerzijds; anderzijds de oorspronkelijkheid in het weergeven van die gedachten⁵⁸. Dit tweevoudig aspect komt goed tot uiting in de beoorde-

57. Cfr. ook supra, p. 57-58.

58. – Beide aspecten treden eveneens naar voren wanneer Siegenbeek n.a.v. de behandeling van P. C. Hooft de verschillende gaven van een goed dichter bespreekt, en het daarbij heeft over „een vernuft, 't welk den dichter in staat stelt, nieuwe denkbeelden uit te vinden, onopgemerkte betrekkingen tusschen zekere voorwerpen waar te nemen, door ongewone en geestige wendingen zijne voordragt te veraangename, en, met verachting van eene slaafsche navolging, zijnen eigenen, en dien niet zelden ongebaanden, weg doet wandelen, (...)”. (Cfr.: M. Siegenbeek: *Twee Redevoeringen* (...). Leyden, 1800. P. 65. Ook geciteerd in: J. de Vries: *Proeve*. II. P. 354).

– Ter vergelijking de hoofddefinitie van „vernuft” in het „Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal”. 8^e druk door C. Kruyskamp. 's-Gravenhage, 1961. P. 2222: „1. verstand; – meer in 't bijz. scherp verstand, vermogen om iets ingewikkelds uit te denken, te ontwerpen of te doorgronden, scherpzinnigheid, geestigheid”.

ling van de 18de-eeuwse dichter Dirk Smits⁵⁹: zijn vernuft wordt zowel zichtbaar „uit verscheidene tafereelen van eigene vinding” als „uit de gelukkige afwisseling (...), waar mede hij gelijke onderwerpen (...) heeft weten te behandelen.” (P. 228). Bij een andere 18de-eeuwer, Jacobus Bellamy⁶⁰, vinden we „nieuwe beelden en oorspronkelijke voorstellingen, welke zijn scheppend (ver)nuft aan den dag leggen.” (P. 286). In verband met Jacob Cats wordt „weelderig vernuft” verbonden met „onuitputtelijke vindingskracht” en is één van de componenten hiervan dat hij „de zelvde gedachten onder zoo veele verschillende bekleedselen” weet voor te dragen (p. 110). Ook meer neutrale epitheta als „aardig” (p. 94, p. 276), „dichterlijk” (p. 97) of „gelukkig” (p. 251) duiken op samen met de term „vernuft”.

Het is hier de plaats even te wijzen op de overeenkomsten in de opvatting over het begrip „vernuft” in de „Lessen” van Siegenbeek en in de ca. 12 jaar eerder gepubliceerde „Verhandeling over de kenmerken van waar en valsch vernuft, (...)” van Hiëronymus van Alphen⁶¹. Deze laatste beweerde dat „het vernuft van den redenaar en digter” gelegen is in „dat vermogen zijner ziele, waardoor hij scherp en vlug is in het ontdekken van zinnelijke gelijkheden en betrekkingen tusschen verschillende onderwerpen: welk vermogen hem in staat stelt, om nieuwe, natuurlijke, oorspronkelijke, treffende beelden, metaphoren, gelijkenissen, samenvoegingen, toespelingen, personificatien enz. uitte vinden, en daar door aan zijne voorstellingen leven, nadruk en sieraad bij te zetten;”⁶². In deze definitie komen beide polen die we bij Siegenbeek aantreffen min of meer duidelijk tot uiting: enerzijds is er sprake van een vlugheid in het „ontdekken” (cfr. het nieuwe, het oorspronkelijke) van betrekkingen tussen verschillende objecten; anderzijds is er het weergeven van die nieuw ontdekte relaties in nieuwe, oorspronkelijke beelden, metaforen, enz.... De originaliteit van de vinding, van de voorstelling in de gedachte en deze van de weergave van de ideële voorstelling zijn ook hier aan de orde.

De kenmerken van het waar vernuft zijn dan volgens Van Alphen: „waarheid in de opgemerkte en voorgestelde gelijkheden,

59. Dirk Smits (1702-1752). Schreef o.m. een bundel „Gedichten” (1740) en „Israëls Baïlofferdienst, of Gestrafte Wellust; begrepen in drie boeken” (1737). (Cfr. NNBW. DI. III, col. 1187-1188).

60. Jacobus Bellamy (1757-1786). Bereidde zich voor op het predikambt. Was één der stichters van het kritisch tijdschrift „De Poëtische Spectator”. (Cfr. NNBW. DI. VI, col. 93-97).

61. H. van Alphen: Verhandeling over de kenmerken van waar en valsch vernuft, als ook over de behoedmiddelen tegen het laatste. P. 163-298 in: Werken van de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. Zevende Deel. Leyden, 1788.

62. H. van Alphen: o.c. P. 171.

samenvoegingen en betrekkingen – duidelijkheid in de voorstelling – welgeplaatstheid – en spaarzaamheid.”⁶³ Omgekeerd zijn dan onwaarheid, onduidelijkheid, enz... kenmerkend voor het vals vernuft. Dit laatste wordt dan aangeduid in termen van het „buiten-sporig zijn” van „de voorgestelde gelijkheden of betrekkingen” (p. 239), de „vergezogtheid” (p. 261), een „gezogte en kunstige uitdrukking” (p. 273) of „eene al te groote verkwisting” (p. 286). Het is treffend dat ook Siegenbeek over „valsch vernuft” spreekt (in verbinding met het epitheton „weelderig” i.v.m. „*Abraham den Aartsvader*” van Arnold Hoogvliet. P. 207), waar de term dan waarschijnlijk eveneens duidt op vergezochte vinding of voorstelling. Terloops zij er hier op gewezen dat Siegenbeek sommige literair-theoretische werken van Van Alphen kende vermits hij in zijn „Lessen” verwijst naar de „*theorie der schone kunsten en wetenschappen*” en de „*dichtkundige (ver)handelingen*” (p. 310). Het is derhalve gewettigd in het vlak van de betekenis van het begrip „vernuft” van een mogelijke beïnvloeding door Van Alphen op Siegenbeek te spreken⁶⁴.

– Een facet dat bij Siegenbeek nogal eens in verbinding met „vernuft” optreedt, en eveneens „alleen van de natuur afkomstig” is, is „verbeeldingskracht” (cfr. Vondel; supra, p. 71). Bij de beoordeling van de verzen van Matthijs Castelein treden ze samen op als dichterlijke hoedanigheden⁶⁵, en ook wanneer de dichterlijke verdiensten van Anna Bijns ter sprake komen, worden „vernuft en levendigheid van verbeelding” als „die twee voorname eigenschappen des dichters” beschouwd (p. 77) (vgl. hiermee Jer. de Vries, die het met betrekking tot Anna Bijns eveneens heeft over „levendige verbeelding” en „vernuftige invallen” (Proeve. I. P. 33)). Bij zijn bespreking van de 18de-eeuwse dichter Jan de Marre⁶⁶ rangschikt Siegenbeek „oorspronkelijkheid van vernuft en rijkheid van verbeeldingskracht” onder „de uitnemendste dichterlijke begaafdheden” (p. 220-221).

Merkwaardig is dat Siegenbeek ook op dit stuk overeenkomst vertoont met Hiëronymus van Alphen, die zelfs een hechte relatie zag tussen vernuft en verbeeldingskracht. Immers, wanneer Van Alphen aan de hand van een passage uit Vondels „klaghte op het verbranden van 't Stadthuis van Amsterdam” het vernuft van deze dichter illustreert, zegt hij : „Wij verwonderen ons over de mate

63. H. van Alphen : o.c. P. 213.

64. Opgemerkt dient nochtans dat Siegenbeek hier niet spreekt over Van Alphen's „Verhandeling over de kenmerken van waar en valsch vernuft”.

65. Cfr. : „In die rijmen toch doen zich zeer geringe blyken van vernuft, verbeeldingskracht of andere dichterlijke hoedanigheid voor ons op.” (P. 78).

66. Jan de Marre (1696-1763). Schreef o.m. „*Batavia, begrepen in zes boeken*” (Amsterdam, 1740). (Cfr. NNBW. Dl. I, col. 1312-1313).

des vernufts van den schrijver, wiens levendige verbeeldingskracht hem zulk eene oorspronkelyke en fijn uitgedagte gelijkheid deed ontdekken, (...)”⁶⁷; de verbeeldingskracht wordt bij Van Alphen m.a.w. beschouwd als de kracht die aan de basis ligt van een belangrijke pool van het vernuft, namelijk de gelijkheid of relatie tussen onderscheidene voorwerpen of gedachten.

Het belang dat Siegenbeek aan het element verbeeldingskracht hecht, treedt eveneens scherp op het voorplan waar hij beweert dat „het schilderen, het voorname werk der dichtkunde” „de levendigheid der verbeeldingskracht klaarlijk aan den dag legt” (p. 228); m.a.w. het schilderen met woorden, in de diverse kleurschakeringen van de taal, is slechts mogelijk wanneer een uitgebreide verbeelding aan de basis ervan ligt. Logischerwijze wordt dan ook gesproken van een „levendige” en een „scheppende (ver)beeldingskracht” i.v.m. de redevoeringen van „*Albert Hulshof*” (p. 283)⁶⁸, of wordt er met betrekking tot de poëzie van de dichter Hendrik Schim⁶⁹ gewag gemaakt van „rijkdom van verbeelding[s]-kracht” (p. 217).

Vermeldenswaard is ongetwijfeld dat voor Siegenbeek deze elementen „vernunft verbeeldingskracht en gevoel” gaven zijn van de natuur⁷⁰, dat m.a.w. noch de oorspronkelijke vinding of voorstelling, noch rijke verbeeldingskracht kan aangeleerd worden, en dat beide op hetzelfde niveau staan als het gevoel, deze natuurlijke factor bij uitstek.

— Slaan termen als „verbeeldingskracht” en „vernunft” hoofdzakelijk op het inhoudelijk aspect van een werk — ofschoon de term „voorstelling” i.v.m. „vernunft” als dubbelzinnig voorkomt en eventueel op de vormelijke voorstelling van ideeën zou kunnen slaan —, ook de derde van de eigenschappen die in dichters „bewonderd en op hogen prijs gesteld” worden, namelijk de „(ver)hevenheid (...) van geest” (cfr. p. 312), is inhoudelijk gekleurd. Wellicht mag deze „verhevenheid van geest” verbonden worden

67. H. van Alphen : o.c. P. 177-178.

Het gaat hier om een gelijkheid „als ‘er is tusschen de averegtsche zuinigheid eener afgeleefde oude vrouw, die anders veele verdiensten heeft, en het van zelfs invallen van het Stadhuis, zonder dat het noodig was, tijd, arbeid en kosten daar aan te besteden.” (P. 178).

68. Bedoeld wordt Allard Hulshoff (1734-1794). Predikant. Van hem is o.m. het werk „Kerkelijke redevoeringen” (in 1796 verschenen). (Cfr. NNBW. Dl. II, col. 619-620).

69. Hendrik Schim (1695-1742). Schreef o.m. „De heerlijkheid van Kristus en de kerk” (Delft, 1731). (Cfr. Frederiks (J. G.) en Van den Branden (F. Jos.): o.c. P. 697).

70. Zie de beoordeling van „*Abraham den Aartsvader*” van Arnold Hoogvliet : „(...) hier uit leren wij hem kennen als een man, dien de natuur tot dichter gevormd en met eene rijke mate van vernunft verbeeldingskracht en gevoel beedeeld had” (p. 207). Zie ook de p. 71 geciteerde tekst uit de „Lessen”, p. 312.

met „verhevenheid van denkbeelden”, een facet dat echter meermaals samen met het eerder formeel aspect van „kracht” en „zwier” van uitdrukking voorkomt. Ook met deze eigenschappen zijn in de eerste plaats Hooft en Vondel toebedeeld. Zo oordeelt Siegenbeek dat de treurspelen „*Gerard van Velzen*” en „*Bato*” van Hooft uitmunten o.m. door „de verhevenheid der denkbeelden, (...), het grootsche en recht dichterlijke der uitdrukkingen” (p. 105), en meent hij dat we in de lofdichten van Vondel „stoutheid en kracht van schildering, (...) grootschheid en verhevenheid van voorstellingen” kunnen opmerken (p. 122).

De verbinding van beide bovengenoemde aspecten – kracht en zwier enerzijds, verhevenheid van denkbeelden anderzijds – treedt eveneens op in de bespreking van Reinier Anslo⁷¹, in wiens gedichten „keurigheid, kracht en dichterlijke zwier van uitdrukking gepaard aan verhevenheid van denkbeelden” heersen (p. 138)⁷². En opnieuw is het zo dat ook voor dit aspect van „kracht”, „dichterlijke zwier” of „stoutheid” Hooft en Vondel model staan; dit blijkt uit de beoordeling van Pieter Langendijk⁷³, wiens gedichten „die wonderbare kracht en hoogdravendheid, welke wij in Hooft en Vondel zoo zeer bewonderen” missen (p. 201)⁷⁴; uit deze formulering blijkt evenwel niet zo duidelijk of de inhoudelijke kracht (ideeëncracht, kracht van denkbeelden) dan wel de formele kracht (van weergave en uitdrukking) aan de orde is.

– Uit deze korte – gezien het opzet van deze studie uiteraard onvolledige – verkenning naar de beoordelingscriteria van Siegenbeek, dringt zich alvast één belangrijke conclusie op: toetssteen, model en richtsnoer voor de beoordeling van de Nederlandse literatuur vormt een reeks eigenschappen die het best tot uiting komen in 't werk van Hooft en Vondel. Deze dichterlijke eigenschappen die de beide 17de-eeuwse dichters in ruime mate bezaten, worden veelal uitgeroepen tot beoordelingscriteria voor de hele literatuur. Eerlijkheidshalve dient hier echter aan toegevoegd dat Siegenbeek objectief genoeg is om ook de negatieve kanten van deze twee groten te zien.

* * *

71. Reinier Anslo (1626-1669). Als werken zijn van hem o.m. bekend een treurspel „*De Paryssche bruiloft*”; verder „*De martelkroon van Steven*” en „*De Pest te Napels*”. (Cfr. NNBW. Dl. I, col. 154).

72. Cfr. de gelijkaardige formulering bij de beoordeling van Joachim Oudaen: „Doorgaands toch vindt men in zijne gedichten verhevenheid van denkbeelden aan kracht, keurigheid en dichterlijken zwier van uitdrukking gepaard (...)”. (P. 145).

73. Pieter Langendijk (1683-1756). Schreef o.a. toneelstukken; o.m. „*Het Wederzysch Huwelyks Bedrog*” (Amsterdam, 1714). (Cfr. NNBW. Dl. II, col. 764-768).

74. Vgl. hiermee Jer. de Vries' oordeel over Jacob Cats: „Het is waar, het hoogdravende, stoute en verhevene, dat in de Werken van *Hooft* en *Vondel* heerscht, is dun gezaaid in zijne Schriften;” (Proeve. I. P. 109-110).

Sporadisch werd in wat hier voorafgaat reeds melding gemaakt van overeenkomst tussen de „Lessen” van M. Siegenbeek en de „Proeve” van Jeronimo de Vries. Overeenkomst blijkt inderdaad o.m. uit de negatieve instelling van beiden tegenover de Middeleeuwen⁷⁵, hun opvatting over de heilzame uitwerking van het afwerpen van het Spaanse juk⁷⁶, en hun gelijkaardige ideeën over de evolutie van de dichtkunst in de 18de eeuw⁷⁷.

Ook uit het waardeoordeel dat beiden over sommige individuele auteurs uitspreken blijkt soms een merkwaardige parallellie. Op analoge uitspraken in de beoordeling o.m. van Castelein en Anna Bijns werd reeds gewezen⁷⁸. Gelijkaardige voorbeelden vinden we o.a. in de respectievelijke literair-esthetische beoordelingen van Dirk V. Coornhert en Jacob Cats⁷⁹. Overeenkomst blijkt tenslotte eveneens bij de bespreking van de „Germanicus” van Lucretia Wilhelmina van Merken⁸⁰, waaruit blijkt dat beide literair-historici verveeld zijn met de stof die deze laatste gekozen heeft; in hun optiek had zij namelijk beter i.p.v. Germanicus één van onze voorouders die tegen het Romeinse juk gestreden hebben, ten tonele gevoerd⁸¹.

Dit alles zij – in het licht van De Vries’ eigen uitspraken in zijn literatuurgeschiedenis in de „Inleiding” van 1804 en in 1835-1836, waaruit blijkt dat hij Siegenbeeks „Lessen” of „Kort Begrip” gekend en gebruikt heeft⁸² – binnen dit bestek voldoende ter illustratie van de niet te onderschatten invloed die Siegenbeek heeft uitgeoefend, en van het ruim gebruik dat De Vries zowel voor de grote richtlijnen als in detailkwesities van de academische „Lessen” van zijn voorganger gemaakt heeft.

– Vormen deze „Lessen” derhalve een weelderig beplante tuin, waaruit met name Jeronimo de Vries herhaaldelijk takken zal komen wegnippen, dan ligt het voor de hand dat we ons afvragen of Siegenbeek zelf niet sommige planten of scheuten uit andermans hovingen weggehaald heeft om er een eigen plantsoen mee aan te leggen – m.a.w. is Siegenbeek zelf – o.m. i.v.m. zijn beoordelingscriteria – niet beïnvloed door voorgangers?

75. Cfr. supra, p. 66.

76. Cfr. supra, p. 67-68.

77. Cfr. supra, p. 68.

78. Cfr. supra, p. 70 en p. 73.

79. Cfr. resp. de „Lessen”, op p. 85 en op p. 110; en J. de Vries: Proeve. I. P. 46 en p. 119.

80. Lucretia W. van Merken (1721-1789). Gevierde dichteres. Schreef o.m. „Het nut der tegenspoeden” (1762. 3 dln.), „David” (1768) en het heldendicht „Germanicus” (1778). (Cfr. NNBW. Dl. III, col. 844-845).

81. Cfr. de „Lessen”, p. 269 en J. de Vries: Proeve. II. P. 262-263.

82. Cfr. supra, p. 51-52.

- In de „Lessen” vinden we herhaaldelijk verwijzingen naar vroegere - hoofdzakelijk 18de-eeuwse - geschriften. De namen van Van Wijn, Kops, Wagenaar⁸³, Foppens⁸⁴, Paquot⁸⁵ en het werk „Mannen en vrouwen”⁸⁶ duiken herhaaldelijk op.

- In zijn vluchtig overzicht van de Middeleeuwse periode verwijst Siegenbeek inderdaad soms naar wat hij noemt „een nieuw uitgekomen voortreffelijk werk”, namelijk de „Avondstonden” van H. van Wijn, waarvan hij het „geleerd (ver)slag van den toestand der Nederduitsche Dichtkunde van de vroegste tijden af tot op de 16e. eeuw toe” „ten sterksten ter naleezinge” aanprijst (p. 30-31). Een voorbeeld van overeenkomst: beiden hebben o.m. een gelijkaardige visie op het feit dat één der oorzaken van de geringe beoefening van de dichtkunst in de 14de eeuw te zoeken is in een politieke factor. Bij Siegenbeek heet het dat „de meer en meer toeneemende partijenschap onder de Henegouwer Graven” „na het afsterven van Willem IV omtrend het midden dezer eeuw tot de ijsselijkste burgertwisten uitborsten en onder den naam van Hoersch, kabeljauwsch (...) dikwerf de gruwzaamste verwoestingen aanrichtten” (p. 37). Ongeveer dezelfde formulering vinden we reeds bij Van Wijn⁸⁷.

- Voor de rederijkersperiode dan wordt vooral Willem Kops Siegenbeeks leidsman. Inderdaad, wanneer Siegenbeek „opkomst, inrichting, bedoeling; bloei en verval” van de rederijkerskamers bespreekt (p. 50-75) is dat „voornamelijk het geleide volgende van den oudheidkundigen *Willem Kops* in zijne *schets eener geschiedenis der Rederijkeren (...)*” (p. 50).

- Waren onze Middeleeuwse en onze rederijkersliteratuur reeds min of meer systematisch behandeld respectievelijk door H. van

83. J. Wagenaar: Amsterdam, in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, (...), beschreeven, door Jan Wagenaar, historieschryver der stad. I, II, III. Amsterdam, 1760-1767.

84. J. F. Foppens: Bibliotheca Belgica, sive virorum in Belgio vitâ, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura (...). Bruxellis, 1739. 2 vol.

85. J. N. Paquot: Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept Provinces des Pays-Bas, de la Principauté de Liège, et de quelques contrées voisines. Louvain, 1763-1770. 18 vol.

86. Levensbeschrijving van eenige voornaame meest Nederlandsche Mannen en Vrouwen. Amsterdam-Harlingen, 1774-1783. 10 vol. (Van dl. I en II verscheen een 2de druk resp. in 1777 en 1780).

87. Cfr.: „de voortduurende partyschappen onder de Henegouwer Graaven; partyschappen, die, by het afsterven van *Willem IV* en de opvolginge van het Beiersche Huis, tot de yslykste Burgertwisten uitborsten en, onder den naam Hoersch en Kabeljauwsch, Schieringers, Vetkoopers, enz. in onze, toenmaalige, Nederlanden, tot diep in de volgende eeuw, dikwerf de grootste verwoesting aanrigteden;” (H. van Wijn: Avondstonden. P. 316).

Wijn en W. Kops, in 1800 was – de schets van de Zuidnederlander G. Bouvaert buiten beschouwing gelaten – alleszins nog geen uitvoerig overzicht geleverd van de latere periodes; een gedeelte van de 16de eeuw, de hele 17de en de 18de eeuw vormden een nog braakliggend terrein dat dringend op ontginning wachtte. Hier kon Siegenbeek enkel een beroep doen op „voorgangers” als bestaande bio-bibliografische repertoria, algemene geschiedenissen of biografieën.

– In dit verband lijkt het interessant na te gaan of bijvoorbeeld in de *waardeoordelen* die Siegenbeek uitspreekt, niet eventueel sporen van deze „voorgangers” zouden te vinden zijn; (uit het voorkomen van overeenkomst inzake factuele gegevens (leven of werken van een auteur) kan over 't algemeen het gebruik maken van een of ander bepaald werk niet afgeleid worden). Enkele steekproeven wezen uit dat Siegenbeek in dit opzicht noodgedwongen oorspronkelijk was, vermits deze „voorgangers” – bio-bibliografische repertoria, biografieën,... – meestal geen literair-esthetisch waardeoordeel uitspreken.

Enkele voorbeelden ter illustratie.

– Verwijst Siegenbeek (op p. 77 verso) bij zijn bespreking van Anna Bijns naar de bio-biografieën van J. F. Foppens en J. N. Paquot, dan vinden we in deze geschriften geen literair-esthetische beoordeling die overeenstemt met die van Siegenbeek. Hetzelfde kon worden gezegd i.v.m. de verwijzing naar Paquot in zijn behandeling van Bredero (p. 111-112).

Misschien valt een zekere, maar dan toch lichte, overeenkomst te bespeuren tussen Siegenbeeks oordeel over de Nederlandse gedichten van Constant Huigens (p. 126), en wat Foppens erover zegt⁸⁸. Inderdaad, de twee polen, „fingendis exprimendisque”, of de vinding en de uitdrukking van het „gevondene”, kunnen corresponderen met „rijkdom van aardige gedachten” en „gepastheid van uitdrukkingen”. Daarenboven kan eventueel ook „elegantiam” verbonden worden met „eene aangename vloeibaarheid”.

– Ook Wagenaars historisch werk over Amsterdam duikt nogal eens op in het verwijzingsapparaat van de „Lessen”. Ook hier dient gezegd dat o.m. voor de literair-esthetische beoordeling van

88. Cfr.: „Men vindt dus in dezelve zelden iets van die hoogdravendheid, welke de dichtstukken van Hooft en Vondel kenmerken, maar treft daar in doorgaands eene aangename vloeibaarheid, gepaard aan gepastheid van uitdrukkingen en rijkdom van aardige gedachten aan.” (Lessen, p. 126).

En: „Ejusdem in fingendis exprimendisque per ectypas imagines vultibus studium atque elegantiam celebrat elegans Poëta Caspar Barlaeus, (...)”. (J. F. Foppens: o.c. I. P. 191).

Dirk V. Coornhert (op p. 85), Roemer Visscher (op p. 94), H. L. Spiegel (op p. 96-97), G. A. Bredero (op p. 111-112) en Reinier Anso (op p. 138) geen aanwijsbare overeenkomsten in de waardeoordelen weer te vinden zijn. Het werk van Wagenaar is immers op de eerste plaats biografisch (leven + werken van de verschillende personen); slechts vrij zelden treffen we er een literair-esthetische beoordeling aan. Wel wordt i.v.m. Vondel van „zyn' geest en zwier van digten" en „zyne fraaiste en kragtigste Digtstukken" gewag gemaakt⁸⁹. Siegenbeek spreekt hier o.a. van „stoutheid en kracht van schildering", „zwier van uitdrukking" en „dichterlijke zwier van taal" (p. 122 en 124).

– Referenties naar het werk „Mannen en vrouwen", eigenlijk getiteld „Levensbeschryving van eenige voornaame meest Nederlandsche Mannen en Vrouwen" tenslotte komen eveneens vrij frekwent voor in Siegenbeeks handschriftelijke literatuurgeschiedenis. Ook dit stuk is echter eerder louter biografisch (leven + werken); de passages uit dit werk, waarnaar in de „Lessen" verwezen wordt naar aanleiding van de literair-esthetische beoordeling van Dirk V. Coornhert (op p. 85), Dirk R. Camphuysen (op p. 118)⁹⁰ en Vondel (op p. 122 en 124), brengen doorgaans geen enkele parallellie met Siegenbeek aan het licht – althans niet wat de waardeoordelen betreft. Overeenkomst in beoordeling, echter niet in de formulering, is er wel betreffende de negatieve houding van Siegenbeek en van 't werk „Mannen en vrouwen" t.o.v. de psalmberijming van Dathenus⁹¹. Ook in de bespreking van Jacob Cats treffen we in beide werken enige parallele gedachten aan (Siegenbeek spreekt bijvoorbeeld over „het gebruik van verscheidene overtoellige stopwoorden" (p. 110); in de „Levensbeschryving" staat: „het menigvuldig gebruik van stopwoorden"⁹²). In het waardeoordeel over Jan Vos tenslotte, blijkt Siegenbeek (via de „Levensbeschryving"?) op de „Hollandschen Spectator" van Justus van Effen⁹³ terug te gaan. Beiden, Van Effen en Siegenbeek, spreken de mening uit dat natuurlijke aanleg alleen niet volstaat

89. J. Wagenaar: o.c. Derde stuk (1767). P. 245-246.

90. Dirk R. Camphuysen (1586-1627). Predikant. Werken: o.m. „Stichtelijke Rijmen" (1624) en „Uitbreiding over de Psalmen Davids" (1630). (Cfr. NNBW. Dl. II, col. 293-298).

91. Siegenbeek spreekt van „hare onnaauwkeurigheid de [lamheid] en gebrekkelijke der dichtmaat en het verouderde en wanvoeglykheid der taal en uitdrukking (...)" (Lessen, p. 86).

In de „Levensbeschryving (...)" staan in dit verband epitheta als „slegt", „ongerymd" en „gebrekkig". (Dl. I. 2de druk (1777), p. 131-135).

92. Levensbeschryving (...). Dl. I (1774), p. 181. (2de druk (1777), p. 171-172).

93. Justus van Effen (1684-1735). Het bekendst als de schrijver van „De Hollandsche Spectator" (1731-1735). (Cfr. NNBW. Dl. I, col. 794-795).

om een groot dichter te worden, en dat een zekere dosis geleerdheid noodzakelijk is⁹⁴.

- Deze enkele steekproeven mogen voldoende Siegenbeeks ruime mate van oorspronkelijkheid in dit verband aantonen. Voor een paar periodes uit onze literatuur kon hij zich steunen op het werk van vroegere literair-historici. De „Avondstonden” van Van Wijn bijvoorbeeld, een werk dat zelfs nog maar pas verschenen was (in 1800), kende en gebruikte Siegenbeek⁹⁵, waaruit blijkt dat hij de „literatuur” over de Nederlandse letterkunde bijhield. Voor de periode die Van Wijn behandelt (Middel nederlandse literatuur) gaat hij gedeeltelijk op dit werk terug, zodat Siegenbeek o.m. voor dat tijdvak niet geheel origineel was; voor de meeste andere tijdvakken echter - die bovendien veruit het grootste gedeelte van zijn literatuurgeschiedenis in beslag nemen -, kon hij enkel een beroep doen op de bestaande biografieën, geschiedenissen, of bio-bibliografische werken, die hem wel veel factuele gegevens aan de hand konden doen, maar veelal niet in staat waren hem hulp te bieden bij het schetsen van de *evolutie* van de Nederlandse literatuur - wat Siegenbeek in grote lijnen dan toch doet -, of bij het uitspreken van waardeoordelen. Het is o.m. in dit aspect - de literair-esthetische beoordeling, hoe oppervlakkig soms ook - dat Siegenbeeks waarde ligt.

* * *

Welk is nu het uiteindelijk belang van deze in handschrift gebleven literatuurgeschiedenis van de hoogleraar Matthijs Siegenbeek?

Om dit juist te kunnen bepalen moeten we duidelijk voor ogen houden dat tot 1800 de literatuurgeschiedschrijving in het Nederlands taalgebied een braakliggend stuk grond was, waarvan een Bouvaert, een Kops en ook reeds een Van Wijn slechts enkele percelen omgespit en bewerkt hadden. Met zijn „Lessen” of „Kort Begrip” over de geschiedenis van de Nederlandse taal, dichtkunst

94. Cfr.: „Men kan hem niet ten onrechte een verongelukt genie noemen en als een helderen spiegel aanmerken ten bewijze van die grote waarheid, dat een weelderig vernuft en levendige verbeeldingskracht zonder het geleide en de hulp van oefening en beschaafdheid, niet in staat zijn den uitmuntenden dichter te vormen.” (Lessen, p. 137).

Vgl. met de passage uit „De Hollandsche Spectator” van J. van Effen, geciteerd in „Levensbeschrijving”, dl. II (1775), p. 158-160 (2de druk (1780), p. 152-154), en waarin staat „dat het onmooglyk is een loffelyk Poëet te zyn, 't en zy de verbeeldingskragt door Geleerdheid gestaaft, en door Oordeel gewettigt werde”. (P. 160).

95. Cfr. supra, p. 77.

en welsprekendheid heeft Siegenbeek als eerste radicaal het hele terrein effen gemaakt, omgeploegd, bewerkt en bezaaid.

Het niet te onderschatten belang van de „Lessen” ligt dus voornamelijk in het feit dat Siegenbeek de eerste geweest is in het Nederlands taalgebied die de hele periode van onze literatuurgeschiedenis – zij het dan vooral van de Noordnederlandse – heeft overschouwd; daar vooral ligt zijn oorspronkelijkheid; en anderzijds is hij belangrijk om de onmiskenbare invloed die hij op de literaire geschiedenis van Jeronimo de Vries en via deze op latere, ook Zuidnederlandse, literair-historici heeft uitgeoefend.

De gelijktijdige behandeling van taalkunde en dichtkunst, het zien van de literatuur tegen de achtergrond van geografische, politieke, economische, sociale, taalkundige en algemeen culturele geschiedenis, het gebruik van sommige criteria of formuleringen in de literair-esthetische beoordelingen, de idee van literatuurgeschiedenis als een middel tot nationale bewustwording en een prikkel tot nationale trots, het zijn zovele elementen en aspecten die niet weg te denken zijn uit sommige literair-historische werken uit de eerste decennia van de 19de eeuw, en die we reeds in Siegenbeeks „Lessen” van 1800-1802 terugvinden. Ligt het voorkomen van enkele van deze elementen – o.m. de idee van literatuurgeschiedenis als een middel tot nationale bewustwording of het zien van de literaire geschiedenis in relatie met allerlei andere factoren (sociale, economische, politieke, ...) – in het algemeen tijds- en geestesklimaat, dan is het toch wellicht zo dat in latere Nederlandse literatuurgeschiedenissen deze elementen of deze manier van behandeling van de stof, gemakkelijker zullen teruggevonden worden, daar ze reeds in de „Lessen” van Siegenbeek verspreid lagen, van waaruit ze in de gedrukte literatuurgeschiedenis van Jeronimo de Vries – die door latere literair-historici werd gebruikt – konden overgaan.

Daarom is Matthijs Siegenbeek een grote figuur niet alleen in de geschiedenis van onze taalkunde (als spellingsregelaar), maar ook op literair-historisch gebied omdat hij de eerste geschiedenis van de Nederlandse letterkunde heeft opgesteld.